

ASIAKKAIDEN OSALLISUUS JA AMMATTILAISTEN YHTEISTYÖ TAIDEAPTEEKISSA

Sinikka Partanen

Opinnäytetyö
Toukokuu 2013

Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaali-, terveys- ja hyvinvointiala

Tekijä(t) PARTANEN, Sinikka	Julkaisun laji	Päivämäärä
	Opinnäytetyö	02.05.2013
	Sivumäärä	Julkaisun kieli
	54	Suomi
		Verkkojulkaisulupa myönnetty (X)
Työn nimi		
ASIAKKAIDEN OSALLISUUS JA AMMATTILAISTEN YHTEISTYÖ TAIDEAPTEEKISSA		
Koulutusohjelma		
Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) LUNDAHL, Raija TAPANINEN, Eero		
Toimeksiantaja(t)		
Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelut		
Tiivistelmä		
<p>Opinnäytetyössä tutkittiin Jyväskylän kaupungin kulttuuripalveluiden koordinoimaa, ikäihmisille suunnattua Taideapteekki-toimintaa. Tutkimuksella selvitettiin, (1) mitä asiakkaiden osallisuus Taideapteekissa on käytännössä, (2) miten ammattilaiset kokevat keskinäisen yhteistyönsä ja (3) mitä kehityskohtia päivä- ja palvelukeskusohjaajat tässä toiminnassa näkevät. Samalla toteutui toimintamallin dokumentointi.</p> <p>Tutkimus oli kvalitatiivinen ja aineisto kerättiin havainnoimalla ja kyselylomakkein. Havaintojen perusteella muodostui kokonaiskuva Taideapteekin tapahtumista, asiakkaiden osallisuudesta ja ammattilaisten yhteistyöstä. Kyselyjen perusteella selvitettiin, miten taiteilijat ja ohjaajat pyrkivät huomioimaan asiakkaat suunnitellessaan ja valitessaan ohjelmaa ja miten he kokevat keskinäisen yhteistyönsä. Kyselyllä selvitettiin myös ohjaajien ajatuksia mahdollisista kehityskohdista.</p> <p>Tutkimuksessa kävi ilmi, että (1) asiakkaiden osallisuus Taideapteekissa tarkoittaa mukana olemista, itsensä toteuttamista, osallistuvaa vuorovaikutusta, suoran palautteen antamista, vaikuttamista ja kuulluksi tuleamista. Lisäksi huomattiin, että (2) ammattilaiset kokivat yhteistyönsä pääosin onnistuneeksi, vaikka keskinäiset toimintatavat ovat vielä osin epäselvät. Selvisi myös, että (3) ohjaajat toivoisivat Taideapteekki-toiminnan jatkuvan ja kehittyvän edelleen. Esityksiä, työpajoja ja taidepillereitä toivottaisiin enemmän.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Taideapteekki, taide, ikääntyneet, vanhustyö, osallisuus, moniammatillisuus, päiväkeskukset		
Muut tiedot		

Author(s)	Type of publication	Date
PARTANEN, Sinikka	Bachelor's Thesis	02.05.2013
	Pages	Language
	54	Finnish
		Permission for web publication (X)
Title		
CLIENTS INCLUSION AND PROFESSIONAL CO-OPERATION IN TAIDEAPTEEKKI		
Degree Programme		
Degree Programme in Social Services		
Tutor(s)		
LUNDAHL, Raija TAPANINEN, Eero		
Assigned by		
Cultural services unit of the City of Jyväskylä		
Abstract		
<p><i>Taideapteekki</i> (eng. Pharmacy of Art) is a model of cultural work for elderly people, coordinated by the Cultural Services Unit of the City of Jyväskylä. The aim of the study was (1) to examine what clients' inclusion in <i>Taideapteekki</i> meant, and (2) how the multi-professional co-operation between the day-service center counselors and artists worked. The aim was also (3) to examine what kind of development is needed in this model according to the day-service center counselors. Equally important with these questions was (4) to write a short history of <i>Taideapteekki</i>.</p> <p>The study was implemented by using a qualitative approach, and the method of data collection was both observation and a questionnaire. Observation was used to see the overall picture of the events in <i>Taideapteekki</i> and of the clients' inclusion and the multi-professional co-operation. Using the questionnaire helped to see how the artists and the counselors took the clients into account when planning and selecting the program for venue and what their views were about their mutual cooperation. The questionnaire also addressed the professionals' thoughts concerning the possible development targets.</p> <p>According to the results, (1) inclusion meant being with and being in interaction with others. It was also seen as a possibility to express oneself and as an opportunity to give and receive feedback. Moreover, it also meant the opportunity to be heard. In addition, it was found that (2) there was good multi-professional cooperation between the artists and social counselors, but that it would still be necessary to discuss some practical issues. (3) The day-service center counselors would like to have more "art-pills" and they were very pleased with their participation in <i>Taideapteekki</i>.</p>		
Keywords		
Taideapteekki, Pharmacy of Art, art, elderly people, inclusion, multiprofessional work, day-service center		
Miscellaneous		

*Kulttuuri ja yhteiskunta kulkevat ja kehittyvät yhdessä ainutlaatuisten ja arvokkaiden
persoonien yksilöllisten ja yhteisöllisten valintojen kautta.*

*Kulttuurin luomisessa jokaisella ihmisellä on kyky toimia oman elämänlaatunsa luo-
jana ja osallistua aktiivisesti yhteisönsä kehitykseen. (Kurki 2007, 72.)*

Sisältö

1 LÄHTÖKOHTIA	7
2 IKÄIHMISTEN (IN)NOSTAMINEN OSALLISUUTEEN	9
2.1 Jyväskylän kaupunki ikäihmisten osallistajana ja kulttuurisena aktivoijana	11
2.2 Osallisuuden nostaminen ja kulttuurisen vanhustyön aktivoiminen hankkeiden kautta: Osaattori ja Lysti.....	12
3 TAIDEAPTEEKKI.....	14
3.1 Taideapteekin toimintamalli käytännössä.....	16
3.2 Taideapteekin kehityshaasteet ja opinnäytetyöni tutkimuskysymykset	18
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	19
4.1 Aineistonkeruumenetelmät	19
4.2 Tutkimusaineisto ja sen käsittely	20
4.3 Aineistonkeräysprosessin eettinen pohdinta sekä aineiston luotettavuus ja kattavuus	21
5 AINEISTON ANALYYSI JA TUTKIMUSTULOKSET.....	24
5.1 Taideapteekista, hyvää päivää!.....	24
5.2 Asiakkaiden osallisuus ohjelman suunnitteluvaiheessa.....	25
5.3 Asiakkaana Taideapteekissa.....	28
5.4 Yhteistyö päiväkeskusohjaajien ja taiteilijoiden välillä	33
5.5 Koordinaattorille kiitosta ja kehitystoiveita.....	38

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOKYSYMYKSET.....	39
6.1 Asiakkaiden osallisuus Taideapteekissa	39
6.2 Ammattilaisten yhteistyössä huomioitavaa	40
6.3 Kehityskohtia päiväkeskusohjaajien näkökulmasta	42
6.4 Jatkokysymykset.....	42
LÄHTEET:.....	44
Liitteet	47
Liite 1. Kysely ohjaajille.....	47
Liite 2. Kysely taiteilijoille	50
Liite 3. Havainnointilomake	53
Liite 4. Yhteenveto asiakkaiden osallisuutta ja ammattilaisten yhteistyötä helpottavista (+) ja hankaloittavista (-) tekijöistä havainnointien ja vastausten perusteella	54

1 LÄHTÖKOHTIA

Tutustuin Taideapteekkiin ensimmäisen kerran ollessani sosionomi-opintoihini kuuluvassa harjoittelussa paikallisessa ikäihmisten päiväkeskuksessa. Harjoitteluajalleni osui kyseiseen päiväkeskukseen sovittu Taideapteekin musiikki- ja yhteislaulutilaisuus. Tilaisuuden ajan päiväkeskus oli täynnä säveliä, soittoa ja laulua, ja ikkunoiden takana kevät tuntui ottavan loikkauksia eteenpäin.

Paitsi ensikosketuksen Taideapteekkiin, tuo samainen harjoittelu antoi myös tärkeän havainnon taidetoiminnan ja vanhustyön yhdistämiseen: keskustelin nimittäin hoitohenkilökunnan kanssa heidän tuntemuksistaan ja ajatuksistaan päiväkeskustyöntekijöille suunnattua, tuolloin meneillään olevaa tanssikoulutusta kohtaan. Kaikille koulutukseen osallistuneille tanssi ei tuntunut luontevalta tavalta olla asiakkaiden kanssa ja jotkut kokivat tanssin vieraaksi ja vaivaannuttavaksi. Ajattelin, että silloin tanssi ei palvele ketään; jos henkilökunta tuntee toimintatavan ratkaisevalla tavalla vieraaksi itselleen, niin epäilen, ettei se silloin palvele sen enempää henkilökuntaa kuin asiakkaitakaan.

Taideapteekin toimintamallista pidin jo ensi kerrasta alkaen. Minua kiehtoi sen myötä toteutuva onnistuneen työnjaon periaate ja moniammatillinen yhteistyö: kun oman alansa osaajat voivat keskittyä siihen, mikä heistä tuntuu omimmalta – taiteilijat taideilmaisuun, hoitohenkilökunta perushoittoon ja ohjaajat ohjaus- ja asiakastyöhön – he myös mielestäni antavat asiakkailleen parasta mahdollista palvelua ja hoivaa.

Aihe jäi kiinnostamaan niin paljon, että kysyin Taideapteekin koordinaattorin halukkuutta yhteistyöhön, mikäli ottaisin Taideapteekin opinnäytetyöni aiheeksi. Aiempaa tutkimusta Taideapteekin toiminnasta ei ole tehty ja aivan sattumalta sen toiminnan kehittäminen osoittautui juuri nyt ajankohtaiseksi, joten yhteistyöstä sovittiin. Toimeksiantajan kanssa käymistämme keskusteluista ilmeni, että Taideapteekki on asiakkaiden ja toimintaan osallistuvien ammattilaisten mielestä erittäin pidetty toiminnan muoto. Päiväkeskuksista saatu palaute on ollut kiittävää, mutta nyt toivottiin perusteellisempaa Taideapteekin tutkimista, jotta asiakkailta ja ammattilaisilta saadussa palautteessa päästäisiin pintaa syvemmälle.

Aihevalinnan myötä toivoin pääseväni tutustumaan Taideapteekin toimintaan, yhteistyötahoihin ja asiakkaisiin, jotka ovat koko Taideapteekin kulmakivi. Juuri asiakkaiden mielipiteiden perusteella toiminta on alun alkaen suunniteltu, sillä vuonna 2008 toteutetun kyselyn perusteella jyvaskyläläisten ikäihmisten kiinnostusta kulttuuritoimintaan ja tapahtumiin on ollut runsaasti (Kilponen 2008, 40).

Asiakkailla tarkoitetaan siis tässä yhteydessä päiväkeskustoimintaan tai palvelukeskusten päivätoimintaan osallistuvia senioreja ja ikäihmisiä. Osa heistä tulee päiväkeskukseen silloin tällöin tapaamaan muita ja nauttimaan yhdessä tekemisestä ja olemisesta, kun taas osa tarvitsee jatkuvampaa hoivaa ja huolenpitoa ja asuu sen vuoksi palvelukeskuksissa tai pitkäaikaishoidon laitoksissa.

Päivätoiminnan tarkoituksena on tukea ikääntyvien toimintakykyä. Vaikka iät ja toimintakyvyt ja sen myötä myös tuen tarpeet vaihtelevat suuresti kohderyhmäni sisällä, niin heitä kaikkia yhdistää kuitenkin virikkeelliseen päivätoimintaan osallistuminen. *Viriketoiminta* alkaa olla käsitteenä vanha ja kulunut, mutta käytän sitä opinnäytetyössäni kuvaamaan päiväkeskusten asiakkaille ja pitkäaikaishoidon laitosten asukkaille järjestettävää ohjelmaa. Viriketoiminnan tarkoitus on tuoda iloa ja onnistumista arkeen, tuottaa elämyksiä, ehkäistä syrjäytymistä ja turvata sosiaalista kanssakäymistä. Se sisältää muun muassa askartelua, keskustelua, pelejä, leikkejä, tanssia, liikuntaa, aivojumppaa, retkiä ja ulkoilua sekä ulkopuolisten esiintyjien tarjoamaa ohjelmaa, kuten hartaushetkiä, musiikkia, lauluja ja näytelmiä. (Niemistö & Niemistö 2010, 22.)

Viriketoiminnan käsitettä on kritisoitu siitä, että se saattaa sisältää ajatuksen ikäihmisistä vain vastaanottajina ja ohjatun toiminnan kohteena. Onkin ehdotettu, että kulttuurisen vanhustyön parissa käytettäisiin käsitettä *taide- ja kulttuuritoiminta* (Lundahl, Hakonen & Suomi 2007, 259). Kohderyhmäni määrittelyn yhteydessä käytän kuitenkin edelleen tuota viriketoiminta-termiä, koska se kokoaa alleen kaiken sen ohjatun ryhmätoiminnan, jota päivä- ja palvelukeskuksissa ja pitkäaikaishoidon osastoilla asiakkaiden kanssa toteutetaan. Tällä myös paikallistan Taideapteekin toiminnan osaksi päivä- ja palvelukeskusten ja pitkäaikaishoidon osastojen viriketoimintaa. Taideapteekki on toki taide- ja kulttuuritoimintaa sen kaikessa merkityksessä, mutta

oletan, että siihen osallistumisen syyt ja olosuhteet eivät poikkea muuhun viriketoimintaan osallistumisesta.

Oletuksestani johtuen en niinkään kiinnitä opinnäytetyössäni erityistä huomiota ikääntyvien kanssa toteutettavan taidetoiminnan erityispiirteisiin tai sen taustalla vaikuttaviin teorioihin ja tutkimuksiin, vaan keskityn asiakkaiden osallisuuden kartoittamiseen ja ammattilaisten yhteistyön toimivuuden tarkasteluun. Taide on tärkeä tausta, mutta varsinaisessa opinnäytetyön keskiössä on sen pohjalta syntyvä *yhteistoiminta*: asiakkaiden osallisuus ja ammattilaisten yhteistyö.

Tutkimus on toteutettu Jyväskylässä alkuvuodesta 2013. Kyseessä on laadullinen tutkimus ja aineisto on kerätty havainnoiden ja kirjallisten kyselyjen avulla. Opinnäytetyön raportti etenee siten, että toisessa luvussa on katsaus ikäihmisten osallisuuden merkitykseen ja kolmannessa luvussa tietopohjaa Taideapteekista ja sen historiasta. Neljännessä luvussa raportoin tutkimusaineiston keräämisen ja käsittelyn, ja kuvailen lopullisen aineiston. Viidennessä luvussa esittelen tutkimustulokset ja kuudennessa luvussa kokoon johtopäätökset ja esitän jatkokysymykset. Raportin liitteenä ovat käyttämäni kyselylomakkeet sekä taulukko osallisuuteen ja yhteistyöhön liittyvistä tärkeimmistä huomioistani.

2 IKÄIHMISTEN (IN)NOSTAMINEN OSALLISUUTEEN

Pohjustan osallisuuden olemusta ja merkitystä innostamisen kautta, sillä näkisin mielelläni vanhustyön ohjaajat ja ohjelman järjestäjät ikäihmisten innostajina, jotka omalla toiminnallaan nostavat ikäihmisten osallisuuden mahdollisuuksia. Tulkitsen hyvin vapaasti sosiaalipedagogi Leena Kurjen ajatuksia ikäihmisten sosiaalisesta innostamisesta.

Etymologisesti innostaminen (eng. animation, ruots. sociokulturell inspiration) on elämän antamista, toimintaan motivoitumista, suhteeseen asettumista ja yhteisön ja yhteiskunnan puolesta toimimista (Kurki 2007, 70). Leena Kurki muotoilee kirjassaan *Innostava vanhuus* (2007) ikäihmisten sosiokulttuurisen innostamisen perustavoit-

teeksi sen, että yksilöt ja yhteisöt kykenisivät ottamaan mahdollisuuksiensa mukaan pääosan toimijoina omassa elämässään ja kehityksessään. Perustavoitteen lisäksi sosiokulttuurisella innostamisella tavoitellaan osallistumista ja monipuolisten kommunikointitilanteiden mahdollistamista yksilöiden ja ryhmien välille siten, että ikäihmiset kykenisivät toteuttamaan itseään persoonina, ottamaan osaa yhteisölliseen elämään ja integroitumaan laajempaan yhteiskuntaan myönteisellä ja osallistuvalla tavalla. (Kurki 2007, 83.)

Innostamisen perusta on **osallistuminen** (eng. participation), joka toimii kolmivaiheisesti: ensimmäiseksi [innostajan] on pyrittävä luomaan osallistumisen prosesseja, joilla herätellään ihmisten aloitteellisuutta ja vastuullisuutta, sitten dynamisoidaan sosiaalisia verkkoja ja rohkaistaan ihmisiä liittymään yhteen, kunnes tavoitellaan lopullista päämäärää, jossa jokainen ihminen kykenisi vastuullisesti rakentamaan nykyisyytensä ja tulevaisuuttaan. (Kurki 2007, 70.)

Vasta osallistumista seuraa **osallisuus** (eng. inclusion, social engagement), joka liittää itseensä yhteisöllisyyden käsitteen; näin se voidaan ajatella syrjäytymisen vastakohtana. Osallisuus merkitsee mukanaoloa, vaikuttamista ja huolenpitoa sekä yhteisesti rakennetusta hyvinvoinnista osalliseksi pääsemistä (Pynnönen 2013, 26) ja siihen liittyvät keskeisesti vaikutusmahdollisuus omiin asioihin sekä kuulluksi tulemisen tunne (Valkama 2012, 64).

Osallisuus vaikuttaa olevan ajassamme eräänlainen muotitermi, eikä sen käyttö ole täysin problemaattista. Jyväskylän ammattikorkeakouluun opinnäytetyönsä tehnyt Sirpa Kirvesmäki (2013) on juuri valmistuneessa, kuntoutusasiakkaiden osallisuutta käsitelleessä työssään kartoittanut laajasti osallisuuden olemusta ja sen määrittelyä. Kirvesmäen tekstistä nousee vahvasti esille muutama usein toistuva, osallisuutta kuvaava seikka: osallisuus liittyy omakohtaiseen kokemukseen, kohtaamiseen, yhteisöön osallistumiseen, hyvinvointiin, kanssakäymiseen, kuulluksi tulemiseen, luottamukseen ja itseluottamukseen, oman elämänsä asiantuntijuuteen, toimintaan, arvoon, valinnanvapauteen ja vuorovaikutukseen (ks. Kirvesmäki 2013, 16–34). Kaiken kaikkiaan osallisuus on toimintana ja kokemuksena hyvin positiivisesti sävytynyttä.

Nostan erityisen huomion kohteeksi osallisuuteen liitettävän *arvon*. Heinäkuussa 2013 voimaan astuvan vanhuspalvelulain (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta) tarkoitus on nostaa ikääntyneen väestön arvostusta ja yhteiskunnallista asemaa (Uittomäki 2012, 5). Laki tulee voimaan aikana, jolloin ikääntyneiden arvoa on alettu oikeutetusti yhteiskunnallisessa keskustelussa korostaa ja heidän asemaansa parantaa. Ihmisarvon ja muiden ihmisoikeuksien pohtiminen sosiaalialan tutkimuksissa on erityisen tärkeää, sillä alan tavoitteena on hyvän tekeminen, ihmisten auttaminen sekä puutteen ja kärsimyksen vähentäminen (Arki, arvot, elämä, etiikka 2012, 5).

Tutkimusten perusteella osallisuuden ja sosiaalisen aktiivisuuden tiedetään ylläpitävän iäkkäiden ihmisten kognitiivista ja fyysistä toimintakykyä ja olevan myös yhteydessä pienempään kuolleisuuden riskiin. Sen on myös huomattu pienentävän masennusoireiden ilmaantumisen todennäköisyyttä ja vähentävän iäkkäiden ihmisten depressio-oireiden määrää. (Pynnönen 2013, 27.)

Ikäihmisiä voidaan tukea ja innostaa toimintakykynsä puitteissa joko produktiiviseen tai kollektiiviseen sosiaaliseen aktiivisuuteen. Produktiivista aktiivisuutta on sellainen toiminta, jossa ihminen antaa aikaansa ja osaamistaan toisten tai yhteiseksi hyväksi ja voi sen myötä kokea itsensä hyödylliseksi ja tarpeelliseksi; tästä esimerkkinä ystävien, sukulaisten ja naapureiden auttaminen tai vapaaehtoistyö järjestöissä. Erilaiset kulttuuriharrastukset, järjestötoiminta ja tanssiminen ovat esimerkkejä kollektiivisesta sosiaalisesta aktiivisuudesta, jossa ihmiset tekevät itselleen mielekkäitä asioita yhdessä toisten kanssa ja voivat kokea yhteenkuuluvuutta ja hyväksyttynä ja pidettynä olemista. (Pynnönen 2013, 26–27.)

2.1 Jyväskylän kaupunki ikäihmisten osallistajana ja kulttuurisena aktivoijana

Jyväskylä asuinympäristönä pyrkii vastaamaan ikäihmisten osallisuuden ja sosiaalisen aktiivisuuden tarpeisiin muun muassa kattavalla päiväkeskusverkostolla. Kaupungin alueelliset päiväkeskukset edistävät ikäihmisten hyvinvointia tuottamalla ammattitaitoisia palveluja yhteistyössä kotihoidon, omaisten ja muiden yhteistyötahojen kans-

sa. Päiväkeskuksissa ikäihmiset pääsevät osallistumaan ohjattuun maksuttomaan ohjelmaan ja liikuntatuokioihin, ja maksua vastaan heillä on mahdollisuus ottaa osaa myös palvelupäiviin, päiväkeskuskuljetuksiin, ruokailuun, kylvetykseen sekä muihin erillisiin palveluihin. (Päiväkeskukset 2013.) Lisäksi sivukylillä on tarjolla ennaltaehkäisevää kerhotoimintaa, jonka myötä ikäihmisillä on mahdollisuus tavata toisiaan ja saada yhteistä tekemistä (Ennaltaehkäisevä kerhotoiminta 2013).

Riitta-Liisa Heikkinen lainaa M. T. Hyyppää artikkelissaan Mielen voimavarat vanhe- tessa (2002, 229) ja kirjoittaa, että virikkeettömässä, yksinäisessä ja välinpitämättö- mässä ympäristössä iäkäs ihminen tuntee itsensä helposti saamattomaksi, masentu- neeksi ja haluttomaksi. Tutkimusten mukaan kulttuuri- ja taideharrastukset vaikutta- vatkin myönteisesti terveyteen: ikäihmisten kulttuuriharrastusten on osoitettu ole- van tehokkuudeltaan samaa luokkaa kuin ohjattu liikunta. Tämä tarkoittaa sitä, että kulttuuri- ja taideharrastustoiminnalla voi olla erityisen tärkeä merkitys juuri vanhe- nevalle väestölle. (Hyyppä & Liikanen 2005, 182.)

Myös kulttuuri- ja taideharrastustarjonnassa Jyväskylä pyrkii vastaamaan tarpeeseen, sillä kaupungin museot, teatterit, kirjastot ja konsertit tarjoavat monipuolista kult- tuuriohjelmaa ympäri vuoden, ja kansalaisopiston, yhdistysten ja eri alojen yksittäis- ten osaajien järjestämät kurssitukset, kerhot ja retket tarjoavat kulttuurikuntoilijoille paljon mahdollisuuksia. Tarjonnan ollessa hyvä, kysymys onkin enää siitä, kuinka ikäihmiset löytävät tapahtumien ja osallistumismahdollisuuksien äärelle.

Monille ikäihmisille päiväkeskuksesta muodostuu tärkeä arjen kiinnekohta ja pitkäai- kaishoidossa palvelukeskus tai pitkäaikaishoidon laitos on elämän keskipiste. Siksi on mielestäni luontevaa, että myös kulttuuria tarjoillaan silloin siellä, missä siitä voi nauttia tutussa paikassa ja tutussa seurassa. Samalla taide- ja kulttuuritoiminta muuttuu helpommin saavutettavammaksi.

2.2 Osallisuuden nostaminen ja kulttuurisen vanhustyön akti- voiminen hankkeiden kautta: Osaattori ja Lysti

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia - toimintaohjelma 2010–2014 painottaa kulttuuria osallisuuden, yhteisöllisyyden ja

arjen toimintojen ja ympäristön edistäjänä sekä osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja työhyvinvoinnin tukemista (THL 2013). Samoista lähtökohdista toimii ESR-rahoitteinen Osaattori-hanke, jossa Jyväskylän kaupunki on mukana yhdessä Helsingin, Turun ja Lahden kanssa. Näissä kaupungeissa Osaattori pyrkii aktivoimaan paikallisia luovien alojen ammatinharjoittajia koulutuksen keinoin kulttuurisen vanhustyön pariin (www.osaattori.fi). Hankkeen välillisenä kohderyhmänä ovat kuntien vanhusten palvelutalot ja niiden henkilöstö, ja tavoitteena on juurruttaa kulttuurista vanhustyötä osaksi vanhusten hoitoa. (Osaattori, Projektin väliraportti 2011.)

Jyväskylässä hanke on käynnistynyt vuonna 2011 ja se päättyy vuoden 2013 lopussa. Osaattori-koulutuksissa on käyty läpi muun muassa taiteen soveltavaa käyttöä ja ikäihmisten kohtaamista. Toiminnan ohessa on perustettu taiteilijaryhmä Kulttuurinappi, jonka puitteissa vanhusten parissa työskentelevät taiteilijat toimivat. Olenainen osa Osaattoria on ollut myös yrittäjyysopinnot ja valtakunnallisten verkostojen luominen, mikä mahdollistaa yhteistyön jatkumisen myös hankkeen päätyttyä. (Manerus & Ojanperä 2013, 8.)

Osaattoriin liittyen Jyväskylän Veturitalleilla 18.4.2013 on järjestetty seminaari kulttuurisen vanhustyön tulevaisuudesta. Erilainen nykymuori -nimeä kantaneessa seminaarissa on käyty valtakunnallista keskustelua taiteen ja vanhustyön mahdollisuuksista. Tilaisuudessa on myös esittäytynyt jo aiemmin mainitsemani Kulttuurinappi. (Erilainen nykymuori 2013.)

Osaattorin myötä Jyväskylän kulttuurinen vanhustyö on kokenut tervetullutta uudistusta. Vanhus- ja muun hoivatyön uudistusta on tehty myös vuosien 2008–2011 aikana toimineen Jyväskylän ammattikorkeakoulun koordinoiman ja hallinnoiman Lysti – luovaa toimintaa sosiaali- ja terveysalalle -hankkeen merkeissä. Lysti-hankkeen painopiste on ollut sosiaali- ja terveydenhoitohenkilökunnan kouluttaminen taidelähtöisten luovien menetelmien hyödyntämiseen. Lähtökohtana on ollut halu kehittää sosiaali- ja terveyspalveluja siten, että asiakkaiden ja potilaiden saama hoito paranee. (Jussila & Lundahl 2011, 16.)

Edellä mainittujen hankkeiden rinnalla Jyväskylän vanhustyössä on toteutettu aktiivista kulttuuritoimintaa koko ajan, sillä kaupungin koordinoima *Taideapteekki* on

tuottanut ammattimaista kulttuuritarjontaa alueen päivä- ja palvelukeskuksiin ja pitkäaikaishoidon osastoille sekä avoimiin yleisötilaisuuksiin yhtäjaksoisesti jo vuosien ajan.

3 TAIDEAPTEEKKI

Jyväskylän kaupungin kulttuuripalveluiden ja sosiaali- ja terveyspalveluiden yhteistyössä toteuttama Taideapteekki tuo elämyksellisiä esityksiä ja toiminnallisia työpajoja Jyväskylän hoivalaitosten ja päiväkeskusten asiakkaiden luokse ja kokoaa paikallisen ikäihmisille suunnatun taide- ja kulttuuritarjonnan yksien kansien väliin, helposti löydettäväksi. (Taideapteekki 2013.)

Aivan alkuperäisin Taideapteekki on ollut Etelä-Kymenlaaksossa ja Etelä-Karjalassa vuosina 2001 ja 2002 toteutettu Kaakkois-Suomen taidetoimikunnan rahoittama kokeilu, jonka yhteydessä myös Taideapteekki-nimi on lanseerattu käyttöön. Kokeilua on jatkettu Taideapteekki Etelä-Karjala ja Etelä-Kymenlaakso -projekteina 2003–2004. Projektien tavoitteena on ollut järjestää lämminhenkisiä yhteisiä ilonhetkiä kaikille osapuolille (esiintyvät taiteilijat ja kohdeyleisö, eli hoito- ja palveluyksiköiden asiakkaat ja henkilökunta sosiaali- ja terveysalalla) sekä tutkia näiden elämysten vaikuttavuutta. Kulttuuripuolen tavoitteena on ollut myös edistää kulttuurialan työllisyyttä ja kulttuuriyrittäjyyttä. Sosiaali- ja terveysalan näkökulmasta toiminnalla on haluttu ehkäistä syrjäytymistä sekä lisätä elämyksellisen ja kuntouttavan menetelmän osaamista ja asiakkaiden elämänlaatua. (Taideapteekista voimaa ja iloa 2004, 2.)

Toimintafilosofisesti Taideapteekki (sekä alkuperäisprojekteissa että Jyväskylän konseptina) ponnistaa monista eri tutkimuksista, hankkeista ja selvityksistä. Taustalla on koko 2000-luvun pinnalla ollut kansainvälinen keskustelu kulttuurin vaikutuksesta sekä henkiseen että fyysiseen terveyteen. Suomessa käynnistynyt Terveyttä kulttuurista -verkosto on saanut alkunsa vuonna 1992 YK:n kulttuurivuosisikymmenen aikana käynnistetystä Arts In Hospital -toiminnasta. Terveyttä kulttuurista -verkoston tehtävänä on ollut kerätä ja jakaa tietoa kulttuurin ja taiteen mahdollisuuksista terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Verkostossa on tällä hetkellä yli 70 jäsentä, jotka edus-

tavat sekä kulttuurin ja taiteen että terveys- ja sosiaalipuolen alueita. (Terveyttä kulttuurista -verkosto 2013.)

Alueellista työtä on tehty sekä käytännön vanhustyössä että tutkimuksellisesti ympäri Suomen. Erityisen merkittävä oman opinnäytetyöni kannalta on vuonna 2003 valmistunut Hanna-Liisa (Assi) Liikasen väitöskirja Taide kohtaa elämän. Tutkimuksensa myötä Liikanen on etsinyt vastauksia siihen, missä laajuudessa ja minkälaisin muodoin Arts in Hospital -hankkeen tavoitteet heijastuvat itäsuomalaisten hoitolaitosten arjessa (Liikanen 2003).

Vuonna 2004 Terveyttä kulttuurista -hankkeen jyvaskyläläinen työryhmä on todennut esityksessään Jyväskylän seudun sosiaali- ja terveysalalla toimivien tahojen kulttuuriyhteistyöhankkeiden kehittämiseksi, että tavoitteena on saada kulttuurihankkeet osaksi (sosiaali- ja terveydenhuollon) laitosten toimintasuunnitelmaa ja hyvää arkea. Tavoitteina on ollut myös kulttuuripalveluiden saatavuuden parantaminen sekä asiakkaiden ja henkilökunnan hyvinvoinnin edistäminen. (Kulttuuri ja terveys 2004, 14–15.) Työryhmän selvityksen mukaan sosiaalialan henkilökunta on kokenut jo siihen mennessä toteutetut kulttuurihankkeet pääsääntöisesti onnistuneiksi ja kulttuuritoimintojen vaikutuksia pidetään vähintäänkin hyvinä, ja erityisesti sosiaaliin ja psyykkiseen hyvinvointiin kulttuuritoiminnoilla on arvioitu olleen positiivisimmat vaikutukset. (Kulttuuri ja terveys 2004, 12.)

Jyväskylän Taideapteekki paikallisena toimintamuotona lähti muotoutumaan Jyväskylän maalaiskunnan kulttuuri- ja sosiaalialan yhteistyön tuloksena. Vuonna 2007 Jyväskylän maalaiskunnan Terveyttä kulttuurista -toimintaan on kuulunut päiväkeskukseen vietäviä maksuttomia tanssiesityksiä, kirjailijavierailuita ja elokuvanäytöksiä (Kilponen 2009b, 10). 2008 toimintaa on jatkettu yhteistyöllä päiväkeskushoitajien ja vanhustyön asiantuntijoiden kanssa, jonka myötä syntyi kulttuuritoimen suunnitelmia ja linjauksia Uuden Jyväskylän kulttuuripalveluiden kehittämiseksi. (Kilponen 2009b, 22 ja 43.)

Konseptia työstänyt Kaisa Ohtonen (ent. Kilponen), silloinen kulttuurituottaja, selvittää Taideapteekin syntyprosessia seuraavasti:

Koko ajatusprojekti käynnistyi alun perin siinä tilanteessa, kun vanhan Jyväskylän ja Jyväskylän maalaiskunnan (ja Korpilahden) kulttuuripalvelut yhdistyivät, jolloin piti ratkaista, miten palvellaan parhaalla mahdollisella tavalla ja tasapuolisesti koko uuden Jyväskylän aluetta.

Taideapteekki-konsepti syntyi siitä tarpeesta, kun tiedostin, että päiväkeskusten, palvelukeskusten ja sairaaloiden henkilöstöllä oli parempi tuntuma siitä, mistä heidän asiakkaansa olisivat kiinnostuneita ja mihin he voisivat osallistua (osassa oli virkeää porukkaa, jotka mielellään osallistuivat työpajoihin ja esim. huonokuntoisimmille musiikkiesitykset olivat antoisimpia). Niinpä ajattelin, että kulttuurituottajan tehtävä oli tässä yhteydessä enemmänkin koota tarjonta kattavasti esille sekä vastata taloudesta. Talouden hallintaa varten päiväkeskuksille tarjottuun Taideapteekki-esitteeseen laitettiin sitten pillerin kuvat, jotka kuvasivat esityksen taloudellista arvoa (noin). Näin tämä talouspuolikin saatiin hallintaan, kun jokainen paikka sai käytettäväkseen yhtä monta "taidelääkettä".

Nimi syntyi, kun mietin, miten voisi yhdistää kulttuuri- ja sosiaalialat ja tukea sitä mielikuvaa, että kulttuurin keinoin voidaan vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin. Huomasin ennen nimen lukkoon lyömistä, että samanniminen hanke oli aiemmin toteutettu, mutta ajattelin, että koska se oli päättynyt jo ennen Jyväskylän Taideapteekin alkamista, mitään kovin "häiritsevää" päällekkäisyyttä ei olisi. (Ohtonen 2013.)

Ensimmäistä kertaa Taideapteekki julkisti tarjontansa syksyllä 2009. Esite sisälsi tuolloin kulttuuripalveluiden ja sosiaali- ja terveystalouden tarjoaman ikääntyneille suunnatun kulttuuriohjelman sekä Jyväskylän kaupunginteatterin, kansalaisopiston, kaupunginkirjaston, Jyväskylän Sinfonian ja Suomen käsityön museon ikääntyneille suunnatun kulttuuritarjonnan. (Kilponen 2009a.) Toimintavuosien myötä Taideapteekki-toiminta on osoittautunut erityisen onnistuneeksi kulttuurin, hyvinvoinnin ja terveyden väliseksi vahvistajaksi (Louhivuori 2011, 11).

3.1 Taideapteekin toimintamalli käytännössä

Nykyisen koordinaattorin, kulttuurituottaja Milka Maneruksen mukaan Taideapteekki on toiminut samalla toimintaperiaatteella toiminnan alkua ajoista lähtien. Puolivuotisen toimintakauden suunnittelu lähtee siitä, että Jyväskylän kaupungin ikääntyvien kulttuuripalveluiden tuottaja on yhteydessä taiteilijoihin ja työpajojen ohjaajiin. Tai-

teilijat itse laativat esitystään tai työpajaansa koskevat esittelyt, jotka kulttuurituottaja kokoaa päiväkeskuksiin lähetettäväksi esitteeksi. Tässä vaiheessa esitteessä on 30–50 esitystä/työpajaa. (Manerus 2013.)

Jokainen esitys tai työpaja on hinnoiteltu ”napein” eli pillerein: yksi nappi on arvoltaan 50 euroa ja esitysten hinnat ovat 1–5 nappia. Esite lähetetään kaupungin päiväkeskuksille, jotka valitsevat esityskautta (syksy/kevät) kohden enintään viiden nappin arvosta Taideapteekki-esityksiä tai työpajoja. Pitkäaikaishoidon laitosten kanssa kulttuurituottaja käy erilliset neuvottelut siitä, millaista ohjelmaa yksiköihin toivotaan ja kulttuurituottaja itse ottaa yhteyttä taiteilijoihin, sovittelee aikataulut ja solmii sopimukset. Pitkäaikaishoidon laitoksilla ei ole käytössä pillereitä, vaan heidän taidetoiminnalleen on oma budjettinsa. (Manerus 2013.)

Valintansa tehtyään päiväkeskusten ohjaajat ottavat yhteyttä taiteilijoihin sopiakseen yhdessä päivät esiintymisille ja työpajoille. Tämän jälkeen päiväkeskukset ilmoittavat nuo sovitut päivät kulttuurituottajalle, joka kokoaa kaikista sovituisista esiintymisistä lopullisen julkaisun, josta käy ilmi kaikille avoimet päiväkeskusesitykset ja muut yleiset Taideapteekki-tapahtumat – avoimet yhteislaulutilaisuudet kaupunginkirjaston Minnansalissa (Laulusta voimaa) ja Jyväskylän päivät -tapahtuman aikaan olevat vartuneen väen tapahtumat. Taideapteekki-esite ilmestyy syys- ja kevätkauden alussa ja se on jokaisen saatavilla mm. kirjastoissa, kulttuurikohteissa ja päiväkeskuksissa. (Manerus 2013; Nappiesite kevät 2013.) Taideapteekin ohjelma löytyy myös Jyväskylän kulttuuripalveluiden internetsivuilta osoitteesta www.jyvaskyla.fi/kulttuuri/palvelut/taideapteekki.

Taideapteekki-esitteestä löytyvät myös tiedot muusta kaupungin kulttuurilaitosten järjestämästä, ikäihmisille tarkoitetuista kulttuuritarjonnasta, jota Jyväskylässä on runsaasti: kansalaisopisto tarjoaa kurseja, yleisöluentoja, näyttelyitä, konsertteja ja muita tapahtumia, kaupunginkirjasto kirjailijailtoja ja internet-koulutusta. Lisäksi ainakin Suomen käsityön museo, Jyväskylän kaupunginteatteri ja Jyväskylän Sinfonia tarjoavat erityisesti ikäihmisille kohdennettuja palveluita ja esityksiä. Esite muistuttaa myös Kulttuuriluotseista, jotka vapaaehtoistyönä lähtevät kaveriksi museoihin ja erilaisiin kulttuuritapahtumiin. (Taideapteekki Kevät 2013.)

Taiteilijat, eli esiintyjät ja työpajojen vetäjät, ovat pääosin alansa ammattilaisia. Kevään 2013 päiväkeskusten kulttuuritarjonnassa on mm. musiikkia, laulua, tarinoita, runoja ja tansseja sekä erilaisia työpajoja (Taideapteekki Kevät 2013). Esiintymiset ja työpajat ovat päiväkeskuksille ja pitkäaikaishoidon asukkaille maksuttomia. Toiminnan rahoituksesta vastaa Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelut (15 000–20 000 eur/vuosi) ja sosiaali- ja terveyspalvelut (10 000 eur/vuosi). Raha käytetään taiteilijoiden palkkoihin, matkakuluihin ja kausiesitteiden painamiseen. (Suominen 2013a, 4.)

Nähdäkseni Taideapteekki-toiminnassa ikäihmisten innostaminen ja osallistuminen toteutuvat Kurjen kuvaileman (ks. s. 10) *kolmivaiheisen osallistumisen* mukaisesti. Koordinaattorina toimii Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelut, joka mahdollistaa osallisuuden sekä kulttuurialan että sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille (eli luo osallistumisen prosesseja ja verkostoja). Kulttuuri-, sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset puolestaan mahdollistavat yhteistyöllään osallisuuden ikäihmisille, joita toiminnan myötä innostetaan nauttimaan taiteesta ja kulttuuripalveluista (rohkaistaan ihmisiä liittymään yhteen). Lopullinen päämäärä, eli jokaisen henkilökohtainen vastuunotto nykyisyyden ja tulevaisuuden rakentamisesta, jää kuitenkin kunkin osallisen yksilölliseksi haasteeksi.

3.2 Taideapteekin kehityshaasteet ja opinnäytetyöni tutkimuskysymykset

Aiemmin mainitsemani Osaattori-hankkeen myötä Taideapteekki on saanut lisää uusia taiteilijoita ja tarjonta on monipuolistunut. Monivuotinen toiminta on myös synnyttänyt ajanmukaistamisen tarvetta, joten Taideapteekin parissa on alettu tehdä kehittämistyötä. Keväällä 2013, rinnan opinnäytetyöni kanssa, syntyi Humanistisen ammattikorkeakoulun opiskelijan Minna Suomisen Taideapteekin kehittämisraportti (Suominen 2013a), jossa näkökulma on pääosin rahoituksessa ja toimintamallin raamien kehittämisessä. Kulttuurituottajan näkökulmasta pääkehittämiskohde on budjetin kasvattaminen, jotta taiteilijoiden palkkiot saataisiin nostettua nykypäivän tasolle ja jotta perustoimintojen rinnalle saataisiin kehitettyä pitkäjänteisempää toimintaa.

Vaikka palaute asiakaskunnalta on ollut lähes poikkeuksetta kiittävää, niin Suomen raportin mukaan kehitystä toivotaan myös siltä suunnalta: pitkäaikaishoidon osastoilla kaivattaisiin kipeästi osastoille ja huoneisiin tuotavia esityksiä. Tuottaja ja taiteilijat puolestaan toivovat, että päiväkeskusten ohjaajat valitsisivat rohkeasti myös uudenlaisia esityksiä, jotta useammat taidealat tulisivat edustetuksi ja useampi taiteilija työllistetyksi. (Suominen 2013a, 7–11.)

Omassa opinnäytetyössäni painopisteenä on sosiaalialan (päiväkeskukset, asiakkaat, työntekijät) näkökulma Taideapteekin toimintaan. Selvitän tutkimuksellani:

1. Mitä päiväkeskusten asiakkaiden ja pitkäaikaishoidon asukkaiden osallisuus Taideapteekissa on käytännössä?

2. Mitä mieltä taiteilijat ja päiväkeskusten ja pitkäaikaishoidon ohjaajat ovat keskinäisestä yhteistyöstään?

3. Millaisia kehityskohtia päiväkeskusohjaajat näkevät toiminnassa?

Samalla toteutuu Taideapteekki-konseptin dokumentointi, mikä jo itsessään on merkityksellistä, sillä aiempaa yhtenäistä Taideapteekin synnystä ja toiminnasta kertovaa dokumenttia ei ole kirjoitettu.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Aineistonkeruumenetelmät

Aineistonkeruumenetelmiksi valitsin havainnoinnin, kirjallisen kyselyn ja sähköpostikyselyn. Alun alkaen tarkoitukseni oli haastatella Taideapteekin osallisia: taiteilijoita, päiväkeskusten ohjaajia ja asiakkaita, mutta tutkimussuunnitelman edetessä käytännönjärjestelyjen sujuvuus muokkasi valintojani.

Havainnointi oli luonnollisesti hedelmällisin tapa saada tietoa ja näkemystä itse esiintymisistä tai työpajoista. Havainnoinnin suurin etu onkin siinä, että sen avulla saadaan välitöntä suoraa tietoa yksilöiden ja ryhmien käyttäytymisestä itse tapahtumati-

lanteessa ja se sopii erinomaisesti esimerkiksi vuorovaikutuksen tutkimiseen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 202). Havainnointia varten tein itselleni havainnointilomakkeen (Liite 3), johon kirjoitin muistiinpanoja havainnointien aikana.

Havainnoiteja oli neljä ja ne tapahtuivat helmi- ja maaliskuun aikana päiväkeskusten Taideapteekki-esityksissä. Havainnoitavat tilaisuudet olivat sisällöltään hyvin erilaisia: konsertti, sanataidetyöpaja, draamatyöpaja ja tanssityöpaja. Sovin havainnoinneista päiväkeskusohjaajien ja taiteilijoiden kanssa, joten he tiesivät tulostani. Jokaisessa paikassa myös asiakkaat huomioivat läsnäoloni; juttelin osan kanssa esitykseen tai työpajaan tullessani ja kerroin olevani opiskelijana seuraamassa esitystä heidän kanssaan, mutta jättäydyin sitten mahdollisuuksieni mukaan taka-alalle seuraaman tapahtumia. Useimmissa tapahtumissa pääosa asiakkaista unohti läsnäoloni, enkä usko havainnointini vaikuttaneen juurikaan noihin tilanteisiin. Muutamissa tilanteissa minulle esitettiin kommentteja ja tunsin olevani paremminkin osallinen kuin sivustaseuraaja.

Havainnoimilleni taiteilijoille ja heidän esiintymispaikkojensa ohjaajille jätin kyselyt (Liitteet 1 ja 2), jotka toivoin palautettavaksi postitse nimettömyyden säilymisen vuoksi. Vastausaikaa annoin helmikuun aikana jaetuille kyselyille kolme viikkoa. Viimeisin havainnointi oli vasta maaliskuun lopussa, ja siellä jakamani kyselyt pyysin palauttamaan jo kahden viikon sisällä, koska työni oli jo hyvää vauhtia etenemässä aineiston käsittelyyn. Vastaukset saapuivat määräajan jälkeen, mutta siitä ei tullut ongelmaa, sillä pystyin vielä hyvin liittämään ne varhaisempaan aineistoon.

Niille päiväkeskuksille, joissa en käynyt havainnoimassa, lähetettiin laatimani kysely sähköpostitse Taideapteekin koordinaattorin kautta, jotta päiväkeskusten ohjaajien ja asiakkaiden osallisuuden näkökulma tulisi tutkielmassani paremmin esille. Sain vastaukset omaan sähköpostiini. Näille kyselyille annoin vastausaikaa noin kuukauden.

4.2 Tutkimusaineisto ja sen käsittely

Havainnointiaineistoa sain siis neljästä päiväkeskuksesta, joista yksi oli muistipäiväkeskus, kaksi palvelukeskuksen yhteydessä sijaitsevaa päiväkeskusta ja yksi omatoi-

misille ikäihmisille soveltuva päiväkeskus. Tähän aineistoon viittaamista varten merkitsin havainnointilomakkeet kirjain- ja numerotunnistein siten, että päätunnus on jokaisessa TA (Taideapteekki), aineiston keräämistunnus H (havainnointi) ja näiden lisäksi numerotunniste 1–4. Näin ollen ensimmäisen havainnointikerran muistiinpanoihin viittaa koodilla TA/H/1, toisen havainnointikerran muistiinpanoihin koodilla TA/H/2 jne.

Kirjallisia kyselyjä jätin yhteensä kahdeksan: neljä päiväkeskusohjaajille ja neljä Taideapteekin taiteilijoille. Vastauksia sain kuusi: kolme taiteilijoilta ja kolme ohjaajilta. Vastaamatta jätti kaksi kyselyn saanutta. Tähän kirjalliseen aineistoon tein viittaamista varten samanlaisen tunnustekoodin kuin havainnointiaineistoon, eli päätunnus on TA, kirjallisen vastauksen tunnus K ja numerot 1–6. (Esimerkiksi TA/K/1.)

Sähköpostikysely lähetettiin kaikille neljälletoista Jyväskylän päiväkeskuskulle/pitkäaikaishoidon osastolle. Vastauksia sain seitsemän, joista yksi oli käyttökelloton (tiedosto oli vioittunut). Vastaamatta jätti seitsemän päiväkeskusta/pitkäaikaishoidon osastoa. Kaiken kaikkiaan sähköpostivastaukset olivat kattavia ja sain vastaukset juuri niihin kysymyksiin, joita kysyin. Muiden vastausten tyyliin tämäkin aineisto on merkitty viittaamista varten kirjaintunnuksin TA ja S (sähköpostikysely) sekä numeroin 1–7. (Esimerkiksi TA/S/1.)

Havainnointiaineistoa käytin Taideapteekin käytäntöjen selvittämiseen ja asiakkaiden osallisuuden muotojen *tyypittelyyn*. Käytin sitä myös vertailuaineistona taiteilijoilta ja ohjaajilta saamiini vastauksiin. Kirjalliset vastaukset ja sähköpostivastaukset tallensin sellaisenaan käyttööni ja lisäksi koostin molemman vastaajaryhmän vastauksista yhtenäiset tiedostot, joihin ryhmittelin kunkin kysymyksen alle kaikki kyseiseen kysymykseen saadut vastaukset.

4.3 Aineistonkeräysprosessin eettinen pohdinta sekä aineiston luotettavuus ja kattavuus

Aineistonkeräysprosessissa tuli vastaan monia tilanteita, joissa pohdin parhainta toiminta- ja toteutustapaa. Toivon, että havainnointitilanteet eivät tehneet Taideapteekki-esiintymisistä ja työpajoista erilaisia kuin ne tavallisesti olisivat. Paikallaoloni

saattoi toki vaikuttaa etenkin asiakkaisiin ja henkilökuntaan, sillä olinhan selvästi ylimääräinen ihminen noissa tilaisuuksissa, joissa tavallisesti ovat läsnä vain tutut asiakkaat ja henkilökunta. Uskon kuitenkin, että suurimpaan osaan osallistujista läsnäololani ei ollut minkäänlaista vaikutusta.

Olen myös tietoinen siitä, että laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisäisi havainnointipaikkojen tarkka kuvailu ja havainnointipäivämäärät (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 217), mutta koska olen käyttänyt työssäni suoria lainauksia asiakkaiden kommentteista, niin asiakkaiden anonyymiyttä turvatakseni en ilmoita tarkkoja paikkoja ja aikoja. Nähdäkseni niillä ei ole tutkimuksen toteutuksen ja aineistoanalyysin kannalta merkitystä.

Sähköpostikyselyjen kohdalla pohdin paljon laatua, luotettavuutta ja kyselyn mielekkyyttä. Oma haasteensa syntyi tietoteknisistä seikoista: kysely lähetettiin sähköpostin liitetiedostona, jonka vastaanottajat tallensivat koneelleen ja kirjoittivat vastaukset kysymysten alle. Tämän jälkeen he lähettivät lomakkeen liitetiedostona sähköpostini. Ainakin yksi vastaustiedosto tuli vioittuneena, enkä voinut avata tai käyttää sitä.

Mieluiten olisin laittanut kirjekyselyn kaikille päiväkeskusohjaajille, mutta päädyimme toimeksiantajan kanssa yhteisesti siihen tulokseen, että sähköpostikysely toimii tässä tapauksessa yhtä hyvin. Sähköposti olikin nopea tapa tavoittaa kaikki päiväkeskusohjaajat ja pidin myös siitä, että pystyin kiittämään saamistani arvokkaista vastauksista. Sähköpostikyselyn sisältö oli sama kuin kirjallinen kysely havainnoimiini päiväkeskuksiin. Lomakkeen ulkonäköä muokkasinkin sitä ajatellen, että se on helppo lukea tietokoneen ruudulta ja että lomakkeelle oli mahdollisimman vaivaton vastata. Sähköpostikyselyyn vastattiin myös laajemmin ja yksityiskohtaisemmin kuin kirjekyselyyn: vastaukset olivat pidempiä, niissä oli enemmän yksityiskohtia ja muutenkin tunsin saavani niistä irti paljon enemmän kuin paperilomakkeiden vastauksista.

Pohdin myös sitä, pääsikö vastauksiin vaikuttamaan se, että sähköpostin kautta vastattaessa vastaajan nimi tulee tietooni. Jotkut vastaajat voivat kokea tämän olevan ristiriidassa sen kanssa, että kyselyyn tulisi voida vastata anonyymisti. Muutamille vastaajille olen myös tuttu henkilö opintojeni kautta, joten sekin saattoi vaikuttaa vastausten antamiseen ja sisältöön.

Kirjallisesti jättämässäni kyselyssä tapasin henkilökohtaisesti jokaisen, jolle kyselyn jätin. Saamistani vastauksista en voinut kuitenkaan vastaajaa tunnistaa, joten katson siinä nimettömyyden ja tunnistamattomuuden toteutuneen. Nimettömyydellä toivoin saavuttavani mahdollisimman suorat ja rehelliset mielipiteet. Kirjallisten kyselyiden ainoaksi haasteeksi koin käsin kirjoitetut vastaukset, sillä muutama vastaus jäi epäselväksi vastaajan käsialan epäselvyyden vuoksi.

Keräämäni aineiston kattavuudessa on selvä epäsuhta siinä, että taiteilijoiden mielipiteet jäävät ohjaajien mielipiteiden varjoon saamieni taiteilija-vastausten vähyyden vuoksi. Huomioin tämän jo aineiston keräämisvaiheessa. En silti lähettänyt taiteilijoille omaa sähköpostikyselyä, sillä tiesin pystyväni hyödyntämään sekundääriaineistona kulttuurituottajaopiskelija Minna Suomisen samanaikaisesti keräämiä taiteilijoiden mielipiteitä. Käytössäni oli kooste yhdeksän kyselyyn osallistuneen taiteilijan vastauksista. Tavoitelluista taiteilijoista vain yksi oli jättänyt vastaamatta, eli taiteilijat ovat hyvin edustettuna.

Samanaikaisesti tapahtunut Suomisen toteuttama kehitystyö sekä hyödynsi että haittasi omaa opinnäytetyöprojektiani. Hyötyä oli molemminpuolisesta yhteistyöstä, jonka myötä itse sain tärkeää taiteilijanäkökulmaa ja Suominen päiväkeskusohjaajien näkökulmaa. Ilman Suomiselta saamaani sekundääriaineistoa olisi ollut aiheellista laajentaa omat sähköpostikyselyni myös taiteilijoille. Haittaa syntyi vain siitä, että kyselyt ja molempien tekemät havainnoinnit toteutuivat täysin yhtäaikaisesti ja lyhyellä aikavälillä. Toivon, että ne eivät liikaa kuormittaneet päiväkeskusohjaajia ja taiteilijoita; monelta suunnalta tulevat kyselyt voivat turhauttaa ja sikäli vaikuttaa vastauksiin tai vastaamatta jättämiseen.

Edellä mainitut seikat huomioiden totean kuitenkin, että aineisto on luotettava ja kyllin kattava tähän tarkoitukseen ja näihin kysymyksiin; se on hankittu tutkimusettiset seikat huomioiden, eikä se loukkaa osallisten itsemääräämisoikeutta tai yksityisyyttä. Aineiston keräämisen vaiheet on dokumentoitu ja näin se voitaisiin tarvittaessa toteuttaa uudelleen samoilla tutkimusvälineillä ja -menetelmillä.

5 AINEISTON ANALYYSI JA TUTKIMUSTULOKSET

5.1 Taideapteekista, hyvää päivää!

Havaintojeni pohjalta muodostin kuvan siitä, mitä tapahtuu, kun Taideapteekin taiteilija vierailee päiväkeskuksessa tai pitkäaikaishoidon osastolla.

Päiväkeskusten ohjaajat ja hoitohenkilökunta huolehtii apua tarvitsevat asiakkaat tai asukkaat paikalle päiväsalin tai oleskelutilaan. Usein asiakkaat ehtivät odottaa taiteilijaa jonkin aikaa, sillä päiväkeskusten ohjelma ei käsittäkseni ole koskaan niin tiukka, että siirtymä toiminnasta toiseen menisi kiireiseksi. Odotellessaan asiakkaat keskustelevat keskenään ja henkilökunnan kanssa.

Tavallisesti asiakkaat ovat juuri ruokailleet ja Taideapteekin ohjelma on viriketoimintaa ruokailun ja päiväkahvin välissä. Tavanomaisin aloitusaika on klo 12.30 ja kesto noin tunnin. Yksi havainnoimistani Taideapteekkityöpajoista alkoi poikkeuksellisesti klo 13.15, jolloin osallistujat olivat juuri lopettaneet päiväkahvihetkensä (TA/H/1). Sovittuun esitysajankohtaan vaikuttaa päiväkeskusten muu päiväohjelma.

Päiväkeskusohjaajien toiminnassa on vaihtelevuutta: osa innostaa ja aktivoi asiakkaita, osa odottaa hyvin vähäeleisesti tilaisuuden alkua. Usein ohjaaja on omassa ohjaajan roolissaan tilaisuuden alkaessa, eli hän esittelee taiteilijan ja tulevan ohjelman lyhyesti. Tämän jälkeen ohjaajat siirtyvät taka-alalle, yleisöön tai kokonaan toiseen tilaan. Tilaisuuden aikana heidän roolinsa on seurata asiakkaiden tarpeita ja vointia, tukea osallistumisessa sekä auttaa wc-käynneissä ja muissa siirtymisissä.

Taiteilija esittelee tilaisuuden alussa itsensä ja tilaisuuden aiheen. Jokaisella taiteilijalla on oma persoonallinen tyylinsä, jolla he ottavat kontaktia asiakkaisiin. Näissä havainnoimissani tilaisuuksissa kaksi taiteilijaa kävi kättelemässä kaikki paikalla olijat (TA/H/1, TA/H/4), kun taas eräs taiteilija esitteli ensin itsensä ja kertoi työstään ja taustastaan, jonka jälkeen jakoi jokaiselle paikalla olevalle asiakkaalle tilaisuuteen liittyvää materiaalia (TA/H/2). Kontaktin ottaminen ja vuorovaikutuksen luominen ei kuitenkaan välttämättä vaadi fyysistä kosketusta, vaan saman vaikutuksen voi tehdä elekielelläkin – katseella, hymyllä ja sanoilla (TA/H/3).

Taiteilijat pitävät yllä kontaktia asiakkaisiin katseella ja keskustelulla. He kannustavat, ovat kiinnostuneita, huomioivat mahdollisuuksien mukaan asiakkaiden kommentit ja antavat positiivista palautetta. Tilaisuudet herättävät asiakkaisissa monenlaisia näkyviä tunteita: ilon ja naurun (TA/H/3, TA/H/4) lisäksi esiin voi tulla myös pettymystä (TA/H/1) tai tilaisuus voi nostaa mieleen myös surullisia asioita (TA/H/2).

Ohjelma kestää yleensä 45–60 minuuttia. Asiakkaat kommentoivat ja antavat suoraa palautetta koko esityksen ajan, eli vuorovaikutus toimii molemmin puolin. Toiminnallisessa työpajassa asiakkaat voivat itse määritellä osallistumisensa asteen: osa istuu etäämmällä ja seuraa tilannetta, kun taas toiset osallistuvat ohjaajan neuvojen mukaisesti (TA/H/1, TA/H/2, TA/H/4). Konserttimaisessa tilaisuudessa asiakkaat istuvat paikoillaan, taputtavat ja hyräilevät mukana lauluissa (TA/H/3).

Valtaosa tilaisuuksista tapahtui muun päiväkeskusohjelman lisänä ja ne olivat sinälään arkisia, mutta konserttiin monet asiakkaat olivat laittautuneet kuin juhlaan: muutamilla oli lakatut kynnet ja juhlavaatteet, hiuksia oli värjätty ja kiharrettu ja ilmassa oli selvästi juhlan tuntua (TA/H/3). Juhlat ovatkin tärkeitä tapahtumia arjen vastapainona, sillä ne ilahduttavat ja synnyttävät yhteisiä muistoja. Monet kyselyyni vastanneet päiväkeskusohjaajat kertoivatkin haluavansa tarjota Taideapteekin vierailuilla asiakkailleen juuri vaihtelua, iloa, virkistystä, elämyksiä, nautintoa, yhteenkuuluvuuden tunnetta ja mukavia muistoja.

Ohjelman päätyttyä taiteilijat kiitellään aplodein. Taiteilijat joko kiittävät ja poistuvat (TA/H/3) tai kiittävät ja jäävät keskustelemaan niiden asiakkaiden kanssa, jotka haikautuvat heidän luokseen (TA/H/1, TA/H/2, TA/H/4).

5.2 Asiakkaiden osallisuus ohjelman suunnitteluvaiheessa

”Yhteiskunnassa suunnitelmia tekevät työikäiset ihmiset. He voivat vain arvailla, mil-tä ikääntyminen tuntuu. He joutuvat tutkimaan ja ennakoimaan olemassa olevia ja tulevia, yhteiskunnassa vallitsevia vanhenemiskäsityksiä luodessaan suunnitelmia, mutta he eivät voi itse asettua ikäihmisten asemaan”, kirjoittaa Anne Talvenheim-Pesu teoksessa Ikäihmisen hyvä elämä (2009, 61–62). Ote on ympäristösuunnittelua

käsittelevästä artikkelista, mutta mielestäni se sopii hyvin johdattamaan ajatuksia myös ikäihmiset huomioivaan toiminnan suunnitteluun.

Kysyin sekä taiteilijoilta että päiväkeskusohjaajilta, mihin asioihin he kiinnittävät huomiota valmistellessaan ja valitessaan esitystä tai työpajaa ikäihmisille. Taiteilijoiden osuus vastauksissa on huomattavasti pienempi (3 kpl) kuin ohjaajien osuus (9 kpl), joten painotus on luonnollisesti ohjaajien vastauksissa, mikä onkin tarkoituksenmukaista, koska he tuntevat asiakkaansa ja heidän kautta asiakkaat voivat osallistua vaikuttaa Taideapteekin esitysten valintaan.

Vaikuttaminen ja kuulluksi tuleminen

Saamieni vastausten mukaan suunnittelussa huomioidaan paitsi asiakasryhmän ikä (vanhempaa ihmistä kunnioittava esitystapa) ja toimintakyvyn rajoitteet (mainittuna kuulo ja muisti), mutta myös arviot esityksen kiinnostavuudesta tai kokemukset aiemmista esiintymisistä. Useimmissa vastauksissa mainittiin, että asiakkaille halutaan tarjota monipuolisia esityksiä ja uusia kokemuksia. Tärkeänä pidettiin myös sitä, että mahdollisimman moni voisi osallistua ja nauttia itse omien käten jäljestä. Eräs vastaaja kiteytti hyvin sen, miten monesta asiasta lopullinen päätös muodostuu:

Esitys voi olla jotain uutta tai jotain vanhaa ja hyväksi todettua. Aiheen kiinnostavuus vaikuttaa, samoin aiheen ajankohtaisuus, läheisyys, koskettavuus, kiinnostavuus ja mahdollisuus osallisuuteen. Uudet asiat herättävät kiinnostusta ja vanha tuttu tuo turvallista viihdykettä. Uusi saattaa arveluttaa, vanha saattaa kyllästyttää, näiden kahden asian välillä tasapainoilua yhtä kaikki. Jos esiintyjä on käynyt ennenkin, tietää jo hänen asennoitumisensa tapahtumaan: onko yleisöä arvostava vai aliarvioiva, onko läsnä oleva vai tekekö rutiinisuuritusta. Yleisön reaktioista voin päätellä tapahtuman vaikuttavuutta ja se vaikuttaa seuraaviin valintoihin. (TA/S/6.)

Taiteilijat kertovat ottavansa suunnitteluvaiheessa huomioon muun muassa asiakasryhmän erityispiirteet (ikä, sukupuoli, toimintakyky, voimavarat), mutta myös toiveet yhteisestä kokemuksesta:

Esiintyy lapsille, aikuisille tai ikäihmisille, haluamme löytää vuorovaikutuksen yleisön kanssa. Yhdessä kokeminen on johtoajatus kaikessa suunnittelussa. (TA/K/4.)

Kysyin ohjaajilta myös sitä, miten asiakkaat itse voivat vaikuttaa esitysten valintaan. Poikkeuksetta ohjaajat kertovat tekevänsä esiintyjä- ja työpajavalinnat yhdessä asiakkaiden kanssa:

Kun uudet ohjelmat tulevat kysyn asiakkailta onko heillä toivomuksia näistä uusista ohjelmista. Usein he sanovat että, ”kyllä sinä tiedät mitä otetaan.” Keskustellaan valinnoista yhdessä. (TA/S/2.)

Asiakkaiden kanssa käymme keskustelua Taideapteekin esiintyjistä ja tarjonnasta. Yhdessä teemme kompromissin valinnasta. (TA/S/5.)

Valintaan vaikuttaa myös aiemmista esiintymisistä ja työpajoista saatu yhteinen kokemus ja asiakkaiden antama palaute:

--- esitysten jälkeen kysellään mielipiteitä ohjelmasta ja se vaikuttaa valintaan. (TA/S/7.)

--- usein valintaan vaikuttaa myös tuttuus, eli joku esiintyjä koetaan hyväksi niin asiakkaiden kuin työntekijöiden taholta. (TA/S/

Kysyttäessä mitä ohjaajat ja taiteilijat haluavat esityksillä ja työpajoilla asiakkaille tarjota, olivat molempien vastaajaryhmien vastaukset hyvin samantyyppisiä: taiteella halutaan tuoda muun muassa vaihtelua, iloa, hymyä, elämyksiä, yhteenkuuluvuuden tunnetta, innoitusta, aktiivisuutta, mahdollisuutta oppia uutta, nautintoa, tekemistä, onnistumisia, jännitystä, haasteita, itsensä toteuttamista, kuntoutusta, taide-elämyksiä, ajattelemisen aihetta, voimaantumista, osallisuutta, ”sielun liikutusta” lempeästi ja mukavia muistoja.

Taideapteekin ammattitaitoiset taiteilijat ja ohjaajien osuvat valinnat ovat johtaneet positiivisiin taide-elämyksiin. Ohjaajille ja taiteilijoille annetun asiakaspalautteen mukaan vaikuttaa siltä, että taidetarjonta ja -toiminta ovat vastanneet odotuksia ja asiakkaat ovat olleet siihen pääosin tyytyväisiä. Tyytymättömyyttä ovat aiheuttaneet esimerkiksi liian haasteellinen työpaja, liian lapsellinen tilaisuus tai joku tietty esiintyjä.

Taiteilijat tuntevat saaneensa suoraa palautetta asiakkailta, aivan kuten havainnoinneissa huomioin. Omasta onnistumisesta toinen kyselyyn vastanneista taiteilijoista kirjoittaa seuraavasti:

Kun aloitan pajan kaikki ovat totisia, kun lopetamme tunnen vapauden ja ilon. (TA/K/3.)

Asiakkaiden osallistamiseen liittyvien kysymysten jälkeen tiedustelin vielä, kuinka ohjaajat hyödyntävät Taideapteekin esitysten ja työpajojen aiheita muussa päiväkeskustoiminnassa. Ohjaajat kertovat ideoineensa esitysten ja työpajojen pohjalta omaa päiväkeskusohjelmaa, ”omia versioita”, visailuja (kuunnelluista kappaleista), keskusteluja tai vastaavaa toimintaa omien resurssiensa puitteissa.

5.3 Asiakkaana Taideapteekissa

Jo Taideapteekin alustavaa tarjontaa esittelevässä Nappiesitteessä mainitaan *osallistavat esitykset*. Muun muassa laulumaalari, trubaduuri Aaro Vuotila ”maalaa muistoista lauluja” yhdessä yleisön kanssa:

Konsertissa muistellaan menneitä ja tuumataan tulevia. Keskustelussa nousseet aiheet sävelletään paikan päällä laulettaviksi lauluiksi. Laulumaalarin uusien laulujen konsertti on jotain muuta kuin mitä ikäihmisille on totuttu tarjoamaan. Tässä konsertissa musiikki on taatusti tuoretta ja yleisö pääsee osallistumaan oman toimintakykynsä mukaan lauluun ja soittoon. (Nappiesite kevät 2013, 3.)

Tarjolla on myös kuvallisia elämyksiä tarinoiden ja keskustelujen kera, yhteislauluja, vuorovaikutteista runohetkeä ja vuorovaikutteisia konsertteja. Näiden lisäksi on vielä erikseen työpajat ja toiminnot: draamaa, lukemista, sanataidetyöpajaa, laulupajaa, nimipajaa, muisteluhetkiä, kuvataidetyöpajaa, tuolitanssia, piirustuspiiriä, posliinimaalausta, grafiikkaa, huovuttamista, tietoisien kosketuksen pajaa ja valokuvausta. (Nappiesite kevät 2013, 7–10.)

Esitteen perusteella osallisuus Taideapteekissa tarkoittaa sitä, että asiakkaat voivat olla itse mukana tekemässä asioita, vaikuttamassa toimintaan sekä toimintahetken kulkuun. Tekemieni havainnointien perusteella asiakkaiden osallistuminen ja osalli-

suus ovat *näkyvänä, konkreettisenä toimintana* tyypiteltävissä mukana olemiseen, itsensä toteuttamiseen, osallistuvaan vuorovaikutukseen ja palautteen antamiseen.

Mukana oleminen

Vuonna 2008 tehdyn kyselyn perusteella ikäihmisille **yhdessä tekeminen** ja toimintaan **osallistumisen** kautta saatava mielen virike ovat huomattavasti merkittävämpi asia kuin varsinainen itsensä toteuttaminen (Kilponen 2008, 35). Samanlaisesta lopputuloksesta kertoo myös Hanna-Liisa Liikanen väitöskirjassaan Taide kohtaa elämän, tuodessaan esille vuoden 1999 tutkimuksen, jossa Francois Matarasso tutki taideprojekteihin osallistumisen kokemuksia: ”Osallistuminen taiteen tekemisen prosessiin koettiin tärkeämmäksi kuin itse taide” (Liikanen 2003, 53). Osallistumista voi olla jo pelkkä ryhmätilanteen seuraaminen, jos omat voimavarat, toimintakyky tai oma persoonallisuus eivät tue varsinaiseen toimintaan osallistumista.

Havainnoimissani tilaisuuksissa paikalla oli kerrallaan 9–31 asiakasta, joista valtaosa naisia. Suurin osanottajamäärä oli konsertissa. Naisten ja miesten osallistumisaktiivisuudessa ei ollut eroa, vaan molemmat ottivat osaa toimintaan yhtä lailla. Osallistumisen tavat vaihtelivat luonnollisesti asiakkaiden ja asukkaiden toimintakyvyn ja persoonallisuuden mukaan.

Tilaisuudet olivat selvästi ryhmää ja kokonaisuutta varten suunniteltuja, mutta taiteilijat pyrkivät huomioimaan yksilöllisesti jokaisen kommunikointiin orientoituneen osallistujan. Myös taiteilijat itse ottivat aktiivisesti kontaktia asiakkaisiin ja muuhunkin henkilökuntaan, mikä teki tapahtumasta koko yhteisölle yhteisen.

Huomioin henkilökunnan asenteen vaikuttavan myös osallistujien käytökseen: kannustavat ja aktiiviset ohjaajat pystyivät tartuttamaan innostuksen myös joihinkin asiakkaisiinsa. Heillä on siis taiteilijan rinnalla yhtäläinen rooli innostajina ja osallistajina. Ohjaajat myös luovat ilmapiirin, johon Taideapteekin taiteilija saapuu. Jo pelkkä ohjaajien läsnäolo tilaisuudessa vaikutti tärkeältä, sillä he voivat tukea asiakkaiden osallistumista ja auttaa tarvittaessa liikkumisen tai apuvälineiden kanssa.

Itsensä toteuttaminen

Seuraamani esitykset olivat pääosin lähtökohtaisesti osallistavia: tanssityöpajassa asiakkaat osallistuivat tuolitanssiin, sanatyöpajassa keskusteltiin ja muisteltiin ja draamatyöpajassa pääosassa olivat asiakkaiden omat nimet. Myös konsertti oli monipuolisesti vuorovaikutteinen, eikä syntynyt tunnetta asiakkaiden passiivisesta osattomuudesta.

Tanssityöpajan tuolitanssi oli variaatio päiväkeskuksissa hyvin tutusta tuolijumpasta. Siinä asiakkaat istuvat tuoleilla ja jumppaavat ohjaajan ohjeiden mukaan musiikin tahdissa. Tuolitanssissa lähtökohta oli sama, eli asiakkaat istuivat tuoleillaan taiteilijan edessä ja taiteilija johdatti tanssia tarinan kautta. Tanssin taustalle taiteilija oli valinnut tarinaan ja sen tunnelmaan sopivaa musiikkia.

Tanssi mahdollistaa oman tulkinnan liikkeestä. Asiakkaat olivat vaihtelevalla intensiteetillä mukana, kukin voimiensa ja halukkuutensa mukaan. Osa tahtoi vain katsella, ja mielestäni sekin on itsensä toteuttamista, mielipiteensä ilmaisemista.

Ikäihmiset ovat tottuneet opettajamalliseen ohjaukseen ja siksi ohjaajan olisi hyvä rohkaista heitä ilmaisemaan myös omia näkemyksiään (Lamberg & Pekkarinen 2009, 15). Tanssija kannustikin ja antoi palautetta, rohkaisi hulluttelemaan ja nauttimaan liikkeistä.

Tanssituokion lopuksi hän laittoi soimaan tutun valssin ja tanssitti kaikkia tuolitanssiin osallistuneita asiakkaita joko ”oikeasti”, seisaaltaan, tai tuolilla istuvaa asiakasta käsistä pidellen, musiikin tahdissa keinuen ja asiakasta jututtaen. Tanssittuaan itse, hän ohjasi myös asiakkaat tanssimaan toinen toistensa kanssa. Näin tehden hän paitisi huomioi jokaisen asiakkaan erikseen, myös kannusti heitä keskinäiseen vuorovaikutukseen. Ensin tanssi oli haparoivaa ja asiakkaat lähtivät varovaisesti tanssiin mukaan, mutta pian muistot nousivat mieleen:

Jos otettais 30 vuotta iästä pois, niin veisin ja kovasti! (TA/H/1, asiakas taiteilijalle.)

Draamatyöpajassa lähtökohtana olivat asiakkaiden omat nimet. Jokainen sai avustettuna kirjoittaa oman nimensä rintapieleen liimattavalle teipinpätkälle ja ohjaaja pu-

hutteli koko ajan asiakkaita heidän omalla nimellään. Itsensä toteuttaminen oli paitsi sanallista (asiakkaat saivat valita itselleen intiaaninimen annetusta listasta ja perustella sen), myös toiminnallista: rempseä ohjaaja kannusti ja haastoi asiakkaita nousemaan ylös tuolista ja muodostamaan yhdessä ”elävän patsaan”, jossa jokainen sai valita paikkansa ja asentonsa.

Ohjaajan rohkaisemina asiakkaat ottivat osaa elävän patsaan muodostamiseen. Draamatoiminta teki asiakasryhmästä joukon persoonallisuuksia, jotka toteuttivat itseään omien valintojensa ja kehonsa kautta.

Myös osallisuus toisen ihmisen kosketukseen voi olla hyvin merkittävä osa osallisuutta ja itsensä toteuttamista. Tässä draamatyöpajassa asiakkaat saivat oikein luvan kanssa tulla lähelle toisiaan, ihan kosketuksiin asti. Huomioin, miten elävän patsaan muodostuessa eräs asiakas halasi vieressään seisovaa toista asiakasta. Myös taiteilijoilta saamissani vastauksissa kerrotaan kosketuksista, joita asiakkaat ovat antaneet kiitoksena ja palautteena:

Kiitosta, halauksia, koskettelua, nauravat silmät (TA/K/3).

Kiitoksia, hymyä ja jopa silityksiä (TA/K/6).

Sanatyöpajassa asiakkaiden itsensä toteuttaminen oli muistojen jakamista ja keskustelua. Asiakkaat saivat tietenkin täysin itsevaltaisesti päättää, mitä muistoja ja kokemuksia he tahtoivat jakaa. Tuli tunne, että asiakkaat saivat olla itse asiantuntijoita ja taiteilijan rooli oli olla keskustelun avaaja ja aiheiden tuoja.

Yhtenä teemana sanatyöpajassa olivat sananlaskut, joiden alun taiteilija luki ja asiakkaat saivat täydentää niitä muistinsa perusteella. Havaintomuistiinpanoni kuvaa tilanteen osallistavuutta tässä hyvin:

Sanalaskujen täydentämistä. Iloitsevat muistaessaan. Sananlaskuja täydennetään melkein kuorossa! (TA/H/2.)

Osallistuva vuorovaikutus

Seuraamani **konsertti** järjestettiin ystävänpäivänä päiväkeskuksessa, jossa asiakkaat vaikuttivat olevan pääsääntöisesti hyvin omatoimisia ja toimintakykyisiä. Konsertti poikkeaa siinä mielessä muista havainnoimistani Taideapteekki-tilaisuuksista, että se oli ainoa varsinainen *esiintyminen*, johon asiakkaat myös luultavasti saapuvat orientoituneina katsojan rooliin.

Konsertti tarjosi kuitenkin halukkaille mahdollisuuksia myös vuorovaikutukseen: muusikkoja oli kaksi ja heidän keskinäinen yhteistyönsä ja hetkeen heittäytyminen tempaisi mukaansa niin yleisön kuin henkilökunnankin. Uskon, että moni olisi innostunut tanssimaan, jos joku olisi siihen rohkaissut ja tila olisi antanut siihen mahdollisuuksia. Tässä tapauksessa tila rajoitti huomattavasti toimintaa.

Erityisesti mieleeni jäi, mitä eräs lähelläni istunut rouva huokaisi laulujen välissä:

Sais olla aina tällaista! (TA/H/3.)

Muutenkin havainnointien mielenkiintoisin anti oli se, miten avoimesti asiakkaat antoivat palautetta taiteilijoille. Kommentteja oli laidasta laitaan ja pettymyksestä keuhuihin. Jo tilaisuuden alkua odotellessa asiakkailla oli hyvin erilaisia odotuksia ja ennakoasenteita tulevaa kohtaan:

Meillä on täällä niin mukavat ohjelmat! (TA/H/2, asiakas minulle)

Katotaan nyt mitä tytöt saa aikaan. (TA/H/1, asiakkaat keskenään)

Asiakkaat ehtivät myös vaihtaa keskinäisiä ajatuksiaan ohjelmien lomassa. Tilaisuus siis edesauttoi vuorovaikutusta asiakkaiden kesken herättäen tunteita, ajatuksia ja luontevaa sananvaihtoa:

Tämä on yhtä leikkimistä! (nauravat yhdessä) (TA/H/4)

Kaikkea me tehdään! (nauraa)... – Sanopa muuta! (TA/H/4)

Ryhmälle toteutettava toiminta ei välttämättä aina miellytä kaikkia osallistujia. Uudet asiat ja toimintatavat voivat herättää närkästystä ja epäluuloja. Tätä ajatellen sanan-

vapaus ja mielipiteen ilmaisulle avoin, luottamuksellinen ilmapiiri vahvistavat asiakkaiden osallisuutta:

Kaikenlaista sitä vanhoille ihmisille... (TA/H/1, asiakas itseksensä.)

Suoran palautteen antaminen

Jotkut asiakkaat tahtovat antaa tilaisuuden jälkeen palautetta suoraan taiteilijalle. Useimmiten taiteilija olikin varannut tälle aikaa, eikä kiirehtinyt heti pois. Hetki oli silminnähden tärkeä; palautteen lisäksi asiakkaat kertoivat itsestään, tilaisuuden mieleen tuomista muistoista tai menneisyyteen liittyvistä asioista (mitä ovat tehneet ammatikseen, missä asuneet jne.).

Tule toisenkin kerran! (TA/H/1, asiakas esiintyjälle)

5.4 Yhteistyö päiväkeskusohjaajien ja taiteilijoiden välillä

Ikäihmisten taide- ja kulttuuritoiminnan onnistuneessa ohjauksessa yhdistyy **ikäntymistä koskeva osaaminen** (sosiaaligerontologia, asiakastyö, eettinen arvoperusta), **ohjausosaaminen** (tavoitteellinen toiminta, voimaannuttava työote) sekä **käytettävien taidelajien osaaminen** (menetelmät, asiasisällöt, luovan prosessin luonne, alan historia) (Lundahl, Hakonen & Suomi 2007, 264–266). Taideapteekissa nämä osa-alueet on jaettu niin, että pääasiassa päiväkeskusohjaajilla on asiakasryhmään liittyvä erityisosaaminen ja ryhmän tuntemus, kun taas taiteilijoiden vahvuus on heidän käyttämänsä taiteenlajien osaaminen.

Jossain tapauksissa yhteistyö voi olla jopa ainoa mahdollisuus onnistuneelle taide-toiminnalle. Oman kentän ja ammatillisuuden toimintamallit voivat olla päivätoiminnan ohjaajilla niin syvään juurtuneita, ettei uskottavuutta tanssijaksi tai draamataiteilijaksi muuttumiseen ole. Taiteilija voi toimia kentän rajojen rikkojana, joka omalla taiteellisuudellaan tuo uutta tunnetta ja vapautta toimintaan. (Liikanen 2003, 110.)

Kysyin ohjaajien ja taiteilijoiden mielipiteitä toimintaympäristön (päiväkeskukset, pitkäaikaishoidon osastot) soveltuvuudesta tällaiselle toiminnalle, yhteistyön vah-

vuuksista ja heikkouksista, sekä siitä millaisia toiveita taiteilijoilla ja päiväkeskusohjaajilla on yhteistyötä ajatellen. Kuten aiemmissakin vastauksissa, ohjaajien mielipide pääsee edelleen korostetummin esille heidän vastaustensa suuremmasta osuudesta johtuen ja siksi turvaudun myös Suomisen (2013b) keräämään aineistoon. Lisäksi hyödynnän tekemiäni havainnoiteja, joissa yhteistyön toimivuutta pystyi seuraamaan ulkopuolisen silmin.

Toimintaympäristön tuomat edut ja haitat

Ajattelen toimintaympäristön osana ohjaajien ja taiteilijoiden yhteistyötä, sillä se edustaa niitä fyysisiä ja asenteellisia puitteita, joissa toiminta tulee toteuttaa. Kysymyksiä asetellessani ajattelin lähinnä asenteellista toimintaympäristöä, mutta vastauksissa oli kiinnitetty huomiota myös tilan fyysisiin piirteisiin. Hyvä näin, sillä taide- ja kulttuuritoiminnan itsensä kannalta on tärkeää miettiä sitä, miten tilat tukevat päivätoimintaa yleensä (Liikanen 2003, 89).

Päivä- ja palvelukeskuksissa taiteilijat ovat vierailijoita; he eivät voi vaikuttaa ympäristöön juurikaan. Sen sijaan ohjaajille nuo tilat ovat sitä tuttua ja omaa toimintaympäristöä, joka vastausten perusteella voi olla fyysisenä tilana ahdas ja haasteellinen, mutta sikäli toimiva, että intiimissä tilassa taiteilijat ovat lähellä asiakkaita ja kontakti yleisöön on helppo luoda. Ohjaajat myös arvioivat, että toimintaympäristö on ”esiintymisareenana” sikäli hyvä, että asiakkaat ovat hyvin kiitollisia ja innostuneita esityksistä. Taiteilijoiden mielipiteet myötäilevät samaa linjaa:

Mahtava. Yleisö lähellä, tunnelman voi aistia koko ajan! (TA/K/4.)

Etenkin muistamattomien ikäihmisten kohdalla ympäristön luoma ilmapiiri on tärkeä. Osallistuja ei välttämättä muista mitä toimintaa ohjelmassa on ollut, mutta hän voi muistaa tunnelman ja vallitsevan ilmapiirin. (Talvenheimo-Pesu 2009, 55.)

Omien havaintojen pohjalta tein arvion, että vaikka tilat ovatkin joissain paikoissa ahtaat, niin ahtaus ei missään vaiheessa merkittävästi rajoittanut toimintaa. Tärkeintä on, että jokaisella asiakkaalla on hyvä näkyvyys taiteilijaan, mahdollisuus katsekontaktiin ja halutessaan myös mahdollisuus keskusteluyhteyteen taiteilijan kanssa.

Päiväkeskuksissa ja pitkäaikaishoidon osastoilla, omassa tutussa toimintaympäristöön, asiakkailta on asianmukaiset kalusteet ja apuvälineet ja heidän tarpeistaan on muutenkin huolehdittu. Hoivakäytäntöjen ja turvallisuuden kannalta tilat ovat siis toimivat.

Havainnoidessa kiinnitin kuitenkin paikoin huomioita tilan puutteelliseen valaistukseen ja viereisistä huoneista kuuluviin ääniin, jotka mahdollisesti saattoivat häiritä ohjelmaa. Muuten en huomannut fyysisissä tiloissa toimintaa häiritseviä seikkoja.

Yhteistyön rikkaus ja haastavuus

Yhteistyö ei aina ole mutkatonta, sillä siinä tarvitaan monenlaista osaamista. Toimiva moniammatillinen yhteistyö syntyy *yhteistyöosaamisesta* – oman osaamisen arvostamisesta ja luottamuksesta toisen alan ammattilaiseen. (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008, 16–17.) Moniammatillisessa yhteistyössä tulisi myös olla mahdollisuus tarpeellisen tiedon kokoamiselle, käsittelylle ja yhteisten tavoitteiden rakentamiselle (Mts. 2008, 33).

Aineistossani ohjaajat kuvailevat yhteistyötä taiteilijoiden kanssa mutkattomaksi, loistavaksi, innostavaksi, ongelmattomaksi, rikkaaksi, miellyttäväksi, helpoksi, joustavaksi ja erinomaiseksi. Heille yhteistyö vaikuttaa olevan pelkästään positiivinen asia ja Taideapteekki antaa myös henkilökunnalle itselleen elämyksiä.

Kysyessäni, millaisista asioista ohjaajat haluaisivat vielä saada palautetta taiteilijoilta, olivat vastaukset seuraavia:

- Miten esiintyjät kokevat yleisön liikehdinnän (wc-käynnit, työntekijöiden liikkuminen jne.)?
- Onko esiintyjällä jotain toiveita, jota ei ole tullut sanottua?
- Miten esiintyjät ovat kokeneet vastaanoton talossa?
- Mikä ei tilaisuudessa ehkä ”toiminut” ja oliko häiriötekijöitä, jotka olisi ehkä voinut poistaa?

Tulkitsen toiveet niin, että ohjaajat tuntevat tarvitsevansa vielä palautetta käytännön asioiden ja -toiminnan sujuvuudesta. Kaikki jo saatu palaute on koettu positiivisena, ja sen kerrottiin koskevan lähinnä yleisöä. Taiteilijat ovat esimerkiksi antaneet positiivista palautetta siitä, miten mukava on tulla, kun yleisö niin odottaa.

Taiteilijoille yhteistyö ei ollut niin yksiselitteisen positiivista kuin ohjaajille. Vaikkakin yhteistyö koettiin pääosin hyvänä ja mielekkäänä, niin muutamassa vastauksessa toivottiin ohjaajien olevan aktiivisemmin mukana työpajassa:

Näin oppivat käytännöistä ja tekemisestä. Kaikkia en halua välttämättä mukaan, mutta 1–2 kyllä. Ja: kun on pyydetty – tulevat. (TA/K/6.)

Erään havainnointini aikana seurasin, kuinka joku henkilökunnan edustaja ei huomannut esityksen jo alkaneen, vaan kierteli juttelemassa asiakkaiden kanssa kovaan ääneen, taiteilijan puheen päälle (TA/H/2). Ohjaajilta vaaditaankin tilanneherkkyyttä, jotta kauan valmisteltu ja odotettu tilaisuus sujuisi kuten on suunniteltu. Suomisen (2013b) keräämässä palautteessa eräs Taideapteekki-taiteilija on kirjoittanut mielestäni osuvasti toiveistaan sujuvan yhteistyön kannalta. Lainaus avaa omaa aineistoani paremmin sitä, miltä taiteilijasta voi tuntua silloin, kun yhteistyö ei toimi:

Tärkeää olisi myös, että pväkeskusten [päiväkeskusten] työntekijät osallistuvat esim. avustavassa ominaisuudessa pajoihin. Ilman pyyntöä. Kuten kirjoittamaan tekstiä vanhukselle tms. Lisäksi he eivät saa häiritä pajan sisältöä, johon taiteilijan on keskityttävä enemmän, omalla höpinällä ja touhussa mukana sekoillen (miten sattuu siis, vaan tilanne ja homma huomioon ottaen). Toiset vetäjät osallistuvat hyvin, toiset vain katsovat ja ns. möllöttävät.

Pväkeskusten [päiväkeskusten] työntekijöiden ei tarvitse tuoda itseään sen enempää esille ja olla ns. taiteilijoita (tätäkin on valitettavasti tapahtunut). He ovat oman alansa aivan hyviä ammattilaisia --- (Suominen 2013b.)

Taiteilijat kertoivat saaneensa myönteistä ja mukavaa palautetta päivä- ja palvelukeskusten ohjaajilta. Lisäpalautetta kysyttäessä nousivat esiin seuraavat asiat, joista taiteilijat olisivat kiinnostuneita kuulemaan:

- Minkä pituinen ohjelma olisi hyvä?

- Mitä asiakkaiden huomiointia mahdollisesti on?
- Jos toimin jotenkin ”väärin” tai en havaitse jotain asiaa.

Edelleen palaan jo aiemmin tekemääni tulkintaan, jonka mukaan käytännön asioista olisi hyvä keskustella ohjaajien ja taiteilijoiden kesken nykyistä enemmän. Viimeisen kohdan ”Jos toimin jotenkin väärin” on mielestäni avain yhteistyötä vahvistaviin keskusteluihin. On kuitenkin kyse kahdesta niin erilaisesta alasta – vaikkakin perin juurin humanistisia molemmat – että keskustelut tulevat olemaan aika ajoin tarpeellisia.

Keskusteluissa olisi kyse paitsi käytännöstä, myös alan etiikasta: sosiaalialan ammattilaisten eettisiin ohjeisiin kuuluu arvioida kriittisesti sekä omaa että yhteistyökumppaneidensa työtä ja edistää avointa keskustelua asiakaskeskeisen, moniammatillisen työn tavoitteista ja menetelmistä (Arki, arvot, elämä, etiikka 2012, 27). Yhteistyön toimivuus vaikuttaa suoraan siihen, kuinka hyvin kokonaisuus hallitaan ja millaisena asiakastyö näyttäytyy.

Yhteistyötä pohtivissa mielipiteissä vastaajat ovat todennäköisesti ottaneet huomioon sekä yhteistyön ennen esityksiä ja työpajoja (esityksen tai työpajan varaaminen ja sopivan ajankohdan sopiminen) että yhteistyön esityksen tai työpajan aikana.

Omissa havainnoinneissani tarkkailin sitä, kuinka taiteilija ja ohjaaja toimivat yhdessä juuri ennen esitystä ja millaista yhteistyötä heillä oli esityksen aikana ja sen jälkeen.

Havaintojeni mukaan ohjaajat ovat usein linkkinä taiteilijan ja asiakkaiden välillä ja kuten jo aiemmin olen maininnut, heillä tuntui olevan tärkeä merkitys motivoijina ja apukäsinä. Esimerkkinä tästä eräs työpaja, jossa asiakkaiden täytyi päästä liikkumaan paikaltaan; ohjaaja auttoi apuvälineiden kanssa, osasi kertoa asiakkaan liikuntakyvystä ja seisomisvoimasta ja niin edelleen (TA/H4). Myös aiempien tutkimusten mukaan päivä- ja viriketoiminnassa kävijät toimivat pitkälti henkilökunnan kautta, sitä enemmän, mitä huonokuntoisempia he ovat. Henkilökunnan aito välittäminen ja hyvä ilmapiiri ovat ikääntyneen asiakkaan toiminnan kannalta merkittäviä asioita. (Talvenheimo-Pesu 2009, 55.)

5.5 Koordinaattorille kiitosta ja kehitystoiveita

Päiväkeskusohjaajat pitävät yhteistyötä Jyväskylä kaupungin kulttuuripalveluiden kanssa erittäin onnistuneena. Toiminta koetaan oikean suuntaisena virikkeen tarjoamisena ikäihmisille. Tyytyväisiä ollaan muun muassa siihen, että Taideapteekki mahdollistaa ammattitaitoisten esiintyjien saamisen päiväkeskuksiin. Kiitosta saa myös palvelun maksuttomuus:

Jos päiväkeskuksissa olisi rahaa käytössä, olisin halukas käyttämään sitä esiintyjien palkkaamiseen. Vuosi vuodelta tämä mahdollisuus on vähentynyt, sillä toimintaraha on niin pieni, ettei sillä saa juuri perustarpeita itse toteuttaa ohjelmia arjen keskellä. (TA/S/1.)

Palvelu jäisi jos toiminta olisi maksullista. Asiakkaila on monellakin rahaa vähän käytössä he eivät maksa mistään ylimääräisistä palveluista. (TA/S/2.)

Mielestäni esitysten ilmaisuus on niin mainio juttu vähällä rahalla kiituttaville päiväkeskuksille, että en siitä hevillä luopuisi. (TA/K/5.)

Yhteistoiminnan katsotaan helpottavan päiväkeskusohjaajien työtä ja antavan asiakkaille laadukkaampaa ohjelmaa, kuin mitä ohjaajat itse voisivat järjestää. Tämä on ymmärrettävää, kun ottaa huomioon ohjaajien laajan toimenkuvan, johon kuuluu muun muassa päiväkeskustoiminnan suunnittelu vuosi-, kuukausi-, viikko- ja päivätasolla, perushoito ja lääke- ja ruokahuolto yhdessä muun henkilökunnan kanssa, ohjelman toteuttaminen, palveluohjaus, hankinnat, hallinnolliset tehtävät ja yhteistyö palveluntarjoajien ja oppilaiston kanssa. Lisäksi ohjaajat hoitavat tiedottamisen, opiskelijoiden ja työllistettyjen perehdyttämisen ja ohjaamisen sekä kiinteistön hoitoon liittyviä tehtäviä. (Lamberg & Pekkarinen 2009, 9.) Kun tähän työmäärään vielä yhdistetään pienet määrärahat, niin on hyvin loogista, että Taideapteekin tarjonta koetaan hyvänä lisänä muuhun ohjelmaan.

Kokonaisuudessaan Taideapteekki on ylittänyt monien odotukset ja sen toivotaan jatkuvan ja kehittyvän. Ohjaajien kehitysehdotuksina aineistosta nousi esiin seuraavia toiveita:

- Kirjailijavierailut

- Tietopuoliset esitykset ”Ennen ja nyt” -tyylillä (aiheina esimerkiksi lähiruoka, maanviljelys, matkustelu ja liikennevälineet)
- Tanssiesitykset
- Erityisesti miehille suunnattua ohjelmaa (aiheina esimerkiksi työt ja työurat, työkalut, autot, harrastukset ja talkoot)
- Uusia esiintyjä, laajempaa repertuaaria
- Lisää pillereitä.

Myös taiteilijat kokevat yhteistyön kaupungin kulttuuripalveluiden kanssa onnistuneena ja hyvin hoidettuna. Heille tärkeää on se, että aikataulut ja sopimukset hoituvat asianmukaisesti ja siitä toiminnan koordinoija saakin kiitosta:

Kaikki on mennyt niin kuin on luvattu. (TA/K/3.)

Taiteilijoille Taideapteekki-toiminta on sekä elinkeinon harjoittamista että elämysten tuottamista. Arvostus omaa työtä kohtaan tuntuu ja yhteistyön toimivuus tekee tyytyväiseksi:

Taideapteekin avulla on mahdollista järjestää kulttuurielämyksiä päiväkeskuksissa. On hienoa olla mukana tällaisessa innovatiivisessa hankkeessa. Esiintymisistä saatu palaute on ollut kannustavaa ja motivoi jatkamaan sekä kehittämään toimintaa. Järjestävien tahojen kanssa työskentely on ollut joustavaa ja ”yhteen hiileen puhaltaminen” selvästi nähtävissä – kaikilla osapuolilla halu kehittää toimintaa edelleen. (Suominen 2013b.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOKYSYMYKSET

6.1 Asiakkaiden osallisuus Taideapteekissa

Tutkimustyöni mukaan asiakkaiden osallisuus Taideapteekissa alkaa jo suunnitteluvaiheessa. Päiväkeskusohjaajat ja taiteilijat huomioivat asiakasryhmän erityispiirteet ja toiminnan osallistavuuden sekä ohjelmaa suunnitellessaan (taiteilijat) että valitessaan (ohjaajat). Päivätoiminnan ohjaajat huomioivat myös asiakkaiden mielipiteet ennen lopullisia valintoja.

Ohjelmasuunnitelmat ja -valinnat muodostuvat ryhmää ajatellen, jolloin yksittäisen asiakkaan toimintakyky ei voi olla ohjelman kriteerinä. Tästä saattaa syntyä esteitä osallistumisessa ja osallisuudessa; esimerkiksi muisteluun on vaikea osallistua, jos ei enää kykene tuottamaan puhetta. Taiteilijat ja ohjaajat kuitenkin tekevät parhaansa huomioidakseen asiakkaat myös yksilöinä varsinaisen toiminnan aikana.

Huomioin, että etenkin työpajat antavat asiakkaille monipuolisia mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen. Täysin passiivinen asiakkaiden osa ei ole silti konsertissa-kaan, jossa taiteilijan omalla persoonalla vaikuttaa olevan suuri merkitys siihen, kuinka avoimesti asiakkaat osallistuvat yhteiseen hetkeen. Musiikin lomassa taiteilijalla on runsaasti mahdollisuuksia ottaa kontaktia yleisöön ja antaa tilaa myös asiakkaiden äänelle. Jo lähtökohtaisesti taiteilijoiden ja ohjaajien tavoitteena onkin tarjota asiakkaille osallisuutta: yhteenkuuluvuuden tunnetta, aktiivisuutta, mahdollisuutta oppia uutta, tekemistä, onnistumisia, haasteita, itsensä toteuttamista ja kuntoutusta.

Havaintojeni mukaan asiakkaat tarvitsevat mahdollisuuden myös palautteen antamiselle. Kehotankin taiteilijoita ja ohjaajia varaamaan tälle aikaa. Palautteen antamisessa voisivat myös ammattilaiset ottaa mallia asiakkaistaan. Kunkin esityksen jälkeen voisi olla paikallaan vaihtaa sana tai pari, sekä antaa mahdollisesti tiivis kirjallinen (sähköinen) palaute siitä, mitä ajatuksia toiminta on herättänyt paitsi asiakkaissa niin myös ohjaajissa itsessään. Tämä voisi parantaa ammattilaisten keskinäistä yhteistyötä entisestään.

6.2 Ammattilaisten yhteistyössä huomioitavaa

Taiteilijoiden ja ohjaajien yhteistyöllä on vaikutuksensa Taideapteekin käytännön sujumiseen. Yhteistyö alkaa esiintymisten ja työpajojen aikataulujen suunnittelulla, ja se jatkuu itse ohjelman aikana ja työpajoissa. Tutkimukseni mukaan yhteistyö koetaan pääasiallisesti onnistuneena.

Ohjaajat kertoivat saaneensa Taideapteekin esityksistä ja työpajoista apua ja ideoita omaan työhönsä, ja toivoisivat käyttöönsä lisää pillereitä. Suuremmalle ja pitkäjänteisemmälle yhteistyölle olisi varmasti molempien yhteistyötahojen osalta edellytyksiä, sillä sitä kannattavat myös taiteilijat: Suomisen (2013b) aineiston mukaan taiteili-

jat toivoisivat mahdollisuuksia päämäärätietoiselle, pitkäkestoiselle toiminnalle, jossa pääsisi pintaa syvemmälle.

Laajemmassa yhteistyössä toteutuisi myös innostamisen idea, päämäärätietoisien ja tavoitteellisen toiminnan toteuttaminen. Toiminta on jo nyt jatkuvaa, mutta onko sille nimetty päämäärää, yhteistä tavoitetta, jonka kaikki ammattiosapuolet osaisivat määrittellä? Todellinen sosiokulttuurinen innostaminen perustuu aina suunniteltuun ja päämäärätietoiseen toimintaan (Kurki 2007, 73).

Asiakkaiden osallisuutta ja ammattilaisten yhteistyötä helpottavista ja hankaloittavista tekijöistä olen tehnyt aineiston perusteella yhteenvedon, joka löytyy opinnäytetyön lopusta liitteenä (Liite 4). Tähän alle kokosin muutamia aineiston pohjalta muotoiltuja ohjeita molempien ammattiryhmien edustajille:

Taiteilija,

Ohjaajia kiinnostaisi kokemuksenne esiintymisestä tai työpajan pitämisestä: miten koitte asiakkaiden liikehdinnän esityksen tai työpajan aikana (wc-käynnit, poistumiset, välttämättömät toimet), mikä on toiminut ja mikä ei?

Informoi ohjaajia osallistumistoiveista: miten ohjaajat voisivat toiminnassa auttaa, miten osallistua, missä roolissa ja miten paljon?

Aikataulut ovat päivä- ja palvelukeskuksissa säännölliset, joten niistä on tärkeää pitää kiinni. Olethan ajoissa paikalla!

Ohjaaja,

Taiteilijoiden on tärkeää saada tietoa muun muassa asiakkaiden huomioimiseen ja ohjelmien pituuteen liittyvistä toiveista.

Kysykää taiteilijan mielipidettä taidetoiminnan avustamiseen osallistumisesta. Apu ja osallistuminen määräytyvät toiminnan mukaan.

Valitkaa rohkeasti monipuolista ohjelmaa!

6.3 Kehityskohtia päiväkeskusohjaajien näkökulmasta

Päivä- ja palvelukeskusten ohjaajien antamien kehitysehdotusten käsittely jää työssäni todella vaatimattomaksi, sillä suuria kehitystarpeita ei ilmaantunut. Taideapteekin toimintaan ollaan tyytyväisiä ja yhteistyö koetaan tärkeäksi. Ohjaajilta syntyi kuitenkin monipuolisia ideoita ja ehdotuksia uusien työpajojen aiheiksi.

Aihe-ehdotusten ja lisäpilleritoiveiden lisäksi nousi esiin toive yhteisten suurempien tapahtumien järjestämisestä. Toive esiintyi sekä ohjaajien että taiteilijoiden palautteessa.

6.4 Jatkokysymykset

Opinnäytetyöni on kuvailu Taideapteekin synnystä, sen nykyisestä toiminnasta ja tämänhetkisistä kehityskohdista erityisesti sosiaalialan näkökulmasta katsoen. Toivon, että tutkimukseni toimii hyödyllisenä pohjana toiminnan ja yhteistyön syvempään tutkimiseen ja sen kehittämiseen.

Opinnäytetyöprosessin aikana syntyi paljon uusia kysymyksiä, joihin en enää itse voinut lähteä vastaamaan, joten jätän ne jatkokysymyksiksi. Olisi esimerkiksi mielenkiintoista kuulla asiakkaiden omia ajatuksia Taideapteekin esityksiin ja työpajoihin osallistumisesta. Työni alussa esitin oletuksen, että asiakkaat suhtautuvat Taideapteekkiin kuin mihin tahansa muuhunkin viriketoimintaan – toki sillä erotuksella, että toiminta on ulkopuolisen ihmisen ohjaamaa ja siinä käytetään hyödyksi taiteen eri lajeja. Onko oletukseni oikea vai mieltävätkö asiakkaat toiminnan nimenomaan taide- ja kulttuuritoiminnaksi? Tämä tulisi mielestäni selvittää. Tähän liittyy oleellisesti myös se, miten ohjaajat Taideapteekin ohjelmaa ”mainostavat”: puhuvatko taiteilijoista, esiintyjistä vai vierailijoista?

Jäi myös kiinnostamaan, tilataanko Taideapteekin esiintymisiä ja työpajoja tasaisesti kaikkiin päivä- ja palvelukeskuksiin vai ovatko jotkut päiväkeskukset profiloitumassa

taidepainotteisemmiksi kuin toiset. Jos profiloitumista tapahtuu, niin onko sillä vaikutuksia esimerkiksi asiakkaisiin tai työyhteisöön?

LÄHTEET:

Arki, arvot, elämä, etiikka. 2012. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki.

Ennaltaehkäisevä kerhotoiminta. 2013. Jyväskylän kaupungin palvelut ikääntyville. Viitattu 11.2.2013. <http://www.jyvaskyla.fi/sote>, ikääntyvät, ehkäisevä työ, kerhotoiminta.

Erilainen nykymuori. 2013. Kulttuurisen vanhustyön tulevaisuusseminaari Jyväskylän Veturitallit 18.4.2013. Käsiohjelma.

Heikkinen, R-L. 2002. Mielen voimavarat vanhetessa. Teoksessa Vanhuuden voimavarat. Toim. E. Heikkinen & M. Marin. Helsinki: Tammi, 207–231.

Hyyppä, M.T. & Liikanen, H-L. 2005. Kulttuuri ja terveys. Helsinki: Edita.

Jussila, P. & Lundahl, R. 2011. Lysti-hankkeen lähtökohdat. Verkkojulkaisussa Luovaa lystiä – Luovat menetelmät osana hoitotyötä. Toim. P. Jussila. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 126. Viitattu 30.1.2013. http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/38539/JAMKJULKAISUJA1262011_web.pdf?sequence=1.

Kilponen, K. 2009a. Taideapteekki kokoaa ikäihmisten kulttuuriohjelman. Jyväskylän kaupungin internettiedote. Viitattu 29.1.2013. <http://www.jyvaskyla.fi/ykkonen/2009/0907>.

Kilponen, K. 2009b. Terveyttä kulttuurista: Ikääntyvien kulttuuripalvelujen kehittäminen Jyväskylän maalaiskunnassa ja Uudessa Jyväskylässä. Opinnäytetyö teoksessa Kulttuuripalveluita vanhuksille, lapsille ja yrityksille. Toim. P, Vartiainen. Humanistinen ammattikorkeakoulu – HUMAK. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy, 7–50.

Kirvesmäki, S. 2013. Osallisuus – Todellisuutta vai fraaseja? Kuntouttavan työtoiminnan asiakas aktivointisuunnitelmaprosessissa. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma. Viitattu 9.4.2013. http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/55061/Kirvesmaki_Sirpa.pdf.pdf?sequence=1.

Kulttuuri ja terveys. 2004. Jyväskylän kaupungin Sosiaali- ja terveyslautakunnan ja kulttuurilautakunnan 3.3.2004 asettaman työryhmän esitys Jyväskylän seudun sosiaali- ja terveysalalla toimivien tahojen kulttuuriyhteistyöhankeiden kehittämiseksi 30.9.2004. Viitattu 29.1.2013.

http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/3614_kulttuuri_ja_terveys_raportti2004.pdf.

Kurki, L. 2007. Innostava vanhuus. Helsinki: Oy FINN LECTURA Ab.

Lamberg, P. & Pekkarinen, H. 2009. Tukena elämän iltapäivässä. Käsikirja päiväkeskusohjaajille. Perustuu opinnäytetyöhön Päiväkeskus- ja ryhmätoiminta ikääntyvän arjen ja toimintakyvyn tukena. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Sosiaaliala.

Liikanen, H-L. 2003. Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Helsinki: Otavan kirjapaino Oy.

Louhivuori, J. 2011. Kulttuuri- ja hyvinvointihankkeet Jyväskylän seudulla – taustaa ja tulevaisuuden näkymiä. Verkkojulkaisussa Luovaa lystiä – Luovat menetelmät osana hoitotyötä. Toim. P. Jussila. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 126. Viitattu 30.1.2013.

http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/38539/JAMKJULKAISUJA1262011_web.pdf?sequence=1.

Lundahl, R., Hakonen, S. & Suomi, A. 2007. Taide ja kulttuuri – innovaatiota seniori- ja vanhustyöhön. Teoksessa Vanhuus ja sosiaalityö, Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Toim. M. Seppänen, A. Karisto & T. Kröger. Jyväskylä: PS-kustannus, 253–269.

Manerus, M. 2013. Jyväskylän kaupungin kulttuurituottaja. Keskustelut ja sähköpostit tammi–maaliskuu 2013.

Manerus, M. & Ojanperä, M. 2013. Kulttuurista nostatusta vanhusten elämänlaatuun. Jyväskylän kaupungin tiedotuslehti 10.4.2013, 8.

Nappiesite 2013. Päiväkeskuksille lähetettävä esite, jonka perusteella ohjaajat valitsevat taide-esitykset ja työpajat. Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelut.

Niemistö, H. & Niemistö, K. 2010. Päivätoiminta ikäihmisen tukena ja voimavarana. Asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksia päivätoiminnan merkityksestä ja sosiaalisuudesta. Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö. HAMK, Sosiaalialan koulutusohjelma. Viitattu 1.4.2013.

http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/12189/paivatoiminta_ikaihmissen_tukena_ja_voimavarana.pdf?sequence=1.

Ohtonen, K. 2013. Taideapteekki. Sähköpostiviesti 26.2.2013. Vastaanottaja S. Partanen. Ohtosen tiedonanto Taideapteekin syntyvaiheista.

Osaattori – Taidetta vanhuksille, töitä taiteilijoille. 2011–2013. Viitattu 30.1.2013. <http://www.osaattori.fi/osaattori.html>.

Osaattorin väliraportti kaudelta 15.5.–31.12.2011. Viitattu 30.1.2013. http://www.osaattori.fi/temp/osaattori/valiraportti_2012.pdf.

Pynnönen, K. 2013. Lisääkö sosiaalinen aktiivisuus ikäihmisten terveyttä ja hyvinvointia? Vanhustyö 1, 26–27.

Päiväkeskukset. 2013. Jyväskylän kaupungin palvelut ikääntyville. Viitattu 11.2.2013. <http://www.jyvaskyla.fi/sote, ikääntyvät, päiväkeskukset>.

Suominen, M. 2013a. Kehittämisaatuksia Taideapteekki-toimintamalliin. Raportti 29.3.2013. Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelut.

Suominen, M. 2013b. Kysely Taideapteekin esiintyjille. Kooste. Aineistoa Taideapteekki-toimintamallin raporttiin. Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelut.

Taideapteekki. 2013. Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelut. Viitattu 29.1.2013. <http://www.jyvaskyla.fi, kulttuuripalvelut, Taideapteekki>.

Taideapteekki Kevät 2013. Ikääntyvien kulttuuripalvelut Jyväskylässä. Jyväskylän kaupungin kulttuuripalveluiden esite.

Taideapteekista voimaa ja iloa. 2004. Koskinen – Kymenlaakson ammattikorkeakoulun yhteisölehti 03/04, 2. 11.03.04. Viitattu 29.1.2013. <http://www2.kyamk.fi/lehti/0304/sivu2.html>.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma 2010–2014. 2013. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 30.1.2013. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/taiku/toimintaohjelma.

Talvenheimo-Pesu, A. 2009. Ikäihminen ja ympäristö vuorovaikutuksessa. Teoksessa Ikäihmisen hyvä elämä. Ympäristön merkitys vanhuskeskuksessa. Toim. E. Mäkinen, M. Kruus-Niemelä & M. Roivas. Metropolia ammattikorkeakoulun julkaisu. Sarja A: Tutkimukset ja raportit 1/2009, 52–62.

Terveyttä kulttuurista -verkosto. 2013. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toimintaohjelma. Viitattu 29.1.2013. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/taiku/toimintaohjelma/toimijat/tk-verkosto.

Tutki ja kirjoita. 2004 [1997]. Toim. S. Hirsjärvi, P. Remes & P. Sajavaara. Helsinki: Tammi.

Uittomäki, K. 2012. Vanhuspalvelulaki korostaa iäkästä henkilöä itsenäisenä toimijana. Vanhustenhuollon uudet tuulet. 3–4, 4–5. Viitattu 10.4.2013. http://www.valli.fi/pdf/Uudet_Tuulet_3-42012.pdf.

Valkama, K. 2012. Asiakkuuden dilemma. Näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen. Väitöskirja. Vaasan yliopisto, Sosiaali- ja hallintotiede. Viitattu 19.4.2013. http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-412-4.pdf.

LIITTEET

Liite 1. Kysely ohjaajille

Hei!

Opiskelen Jyväskylän ammattikorkeakoulussa Sosiaalialan koulutusohjelmassa ja teen opinnäytetyötä Taideapteekkiin liittyen. Tämä kysely on suunnattu päiväkeskusten ja pitkäaikaishoidon osastojen ohjaajille. Toivon, että vastaatte alla oleviin kysymyksiin ja palautatte vastauksenne minulle postitse _____ mennessä. Vastauksenne käsitellään opinnäytetyöni aineistona nimettöminä ja luottamuksellisesti.

Mikäli Teillä on kysyttävää, niin vastaan mielelläni. Minuun voi ottaa yhteyttä puhelimitse numeroon xxx xxx xxxx tai sähköpostilla xxxxx@student.jamk.fi.

Yhteistyöstä kiittäen,
Sinikka Partanen

Ikäihmiset asiakkaina, yleisönä ja osallistujina

1. Mihin asioihin kiinnitätte huomiota valitessanne esitystä/työpajaa omille asiakkailleen?

2. Mitä haluatte esityksellä/työpajalla ikäihmisille tarjota?

3. Miten asiakkaat itse voivat vaikuttaa esiintyjän/työpajan valintaan?

4. Millaista palautetta olette saaneet asiakkailta esitysten/työpajojen aikana tai niiden jälkeen?

5. Miten hyödynnätte esitysten tai työpajojen aiheita muussa päiväkeskustoiminnassa?

Yhteistyö esiintyvien taiteilijoiden ja työpajojen ohjaajien kanssa

1. Millainen toimintaympäristö päiväkeskus/pitkäaikaishoidon osasto mielestänne on esiintyjälle/työpajan ohjaajalle?

2. Millaisena koette yhteistyön esiintyjien/työpajojen ohjaajien kanssa?

3. Millaista palautetta olette saaneet esiintyjiltä/työpajojen ohjaajilta? Millaisista asioista haluaisitte palautetta saada?

4. Muuta esiintyjiin, työpajoihin ja yhteistyöhön liittyvää? Risuja, ruusuja tai kysymyksiä?

Yhteistyö Jyväskylän kaupungin kulttuuripalveluiden kanssa

1. Millaisena koette yhteistyön Jyväskylän kaupungin kulttuuripalveluiden kanssa? Onnistumisia, haasteita, kehitysehdotuksia?

2. Onko Taideapteekki-toiminta vastannut odotuksianne? Jos on, niin miten? Jos ei ole, niin mitä parannuksia toivoisitte?

3. Olisitteko tai olisivatko asiakkaat valmiita maksamaan esityksistä/työpajoista? Jos olisitte, niin kuinka paljon? Jos ette, niin miksi ette?

4. Muuta Taideapteekkiin liittyvää? Risuja, ruusuja tai kysymyksiä?

Kiitos ajastanne ja arvokkaista vastauksistanne!

Liite 2. Kysely taiteilijoille

Hei!

Opiskelen Jyväskylän ammattikorkeakoulussa Sosiaalialan koulutusohjelmassa ja teen opinnäytetyötä Taideapteekkiin liittyen. Tämä kysely on suunnattu Taideapteekin esiintyjille ja työpajojen ohjaajille. Toivon, että vastaatte alla oleviin kysymyksiin ja palautatte vastauksenne minulle postitse _____ mennessä. Vastauksenne käsitellään opinnäytetyöni aineistona nimettöminä ja luottamuksellisesti.

Mikäli Teillä on kysyttävää, niin vastaan mielelläni. Minuun voi ottaa yhteyttä puhelimitse numeroon xxx xxx xxxx tai sähköpostilla xxxxx@student.jamk.fi.

Yhteistyöstä kiittäen,
Sinikka Partanen

Ikäihmiset asiakkaina, yleisönä ja osallistujina

1. Mihin asioihin kiinnitätte huomiota suunnitellessanne esitystä/työpajaa ikäihmisille?

2. Mitä haluatte esityksellänne/työpajallanne ikäihmisille tarjota?

3. Kuinka huomioitte yleisön esityksen/työpajan aikana?

4. Millaista palautetta olette saaneet yleisöltä esityksen/työpajan aikana tai sen jälkeen?

-
-
-
5. Muuta asiakasryhmään liittyvää?
-
-
-

Yhteistyö Jyväskylän sosiaali- ja terveyspalveluiden (päiväkeskusten ja/tai pitkäaikaishoidon osastojen) kanssa

1. Millainen toimintaympäristö päiväkeskus/pitkäaikaishoidon osasto mielestänne on esiintyjälle/työpajan ohjaajalle?

-
-
-
2. Millaisena koette yhteistyön päiväkeskusten/pitkäaikaishoidon osastojen kanssa?
-
-
-

3. Millaista palautetta olette saaneet päiväkeskusten/pitkäaikaishoidon osastojen ohjaajilta ja muulta henkilökunnalta? Millaisista asioista haluaisitte palautetta saada?
-
-
-

4. Muuta päiväkeskusten/pitkäaikaishoidon osastojen kanssa tehtävään yhteistyöhön liittyvää? Risuja, ruusuja tai kysymyksiä?
-
-
-

Yhteistyö Jyväskylän kaupungin kulttuuripalveluiden kanssa

1. Millaisena koette yhteistyön Jyväskylän kaupungin kulttuuripalveluiden kanssa? Onnistumisia, haasteita, kehitysehdotuksia?

2. Onko Taideapteekki-toiminta vastannut odotuksianne? Jos on, niin miten? Jos ei ole, niin mitä parannuksia toivoisitte?

3. Millaista palautetta olette saaneet Jyväskylän kaupungin kulttuuripalveluiden puolelta, Taideapteekkitoimintaan liittyen? Millaisista asioista haluaisitte palautetta saada?

- 4 Muuta Taideapteekkiin liittyvää? Risuja, ruusuja tai kysymyksiä?

Kiitos ajastanne ja arvokkaista vastauksistanne!

Liite 3. Havainnointilomake

Havainnointi

Paikka:

Aika:

Osallistujien lukumäärä ja sukupuolijakauma:

Millainen on esiintymis- tai työskentelytila? Haittatekijöitä, hyviä puolia, muuta huomioitavaa?

Miten esiintyjä/työpajan ohjaaja huomioi asiakkaat alussa?

Millaista yhteistyötä päiväkeskusohjaaja ja esiintyjä/ohjaaja tekevät?

Millainen rooli pk-ohjaajalla muuten on?

Millainen rooli asiakkailla/yleisöllä on?

Tunnelma, muita huomioita?

Asiakkaiden huomiointi esityksen/työpajan päättyessä?

Liite 4. Yhteenveto asiakkaiden osallisuutta ja ammattilaisten yhteistyötä helpottavista (+) ja hankaloittavista (-) tekijöistä havainnointien ja vastausten perusteella

Lähde Kohde	Havainnointi	Pk-ohjaajat	Taiteilijat
Toimintaympäristö	+ asiakkaille tuttu + hyvä näköyhteys puolin ja toisin + mahdollisuus kontaktiin – taustaäänet – ahtaat tilat – läpikulku – riittämätön valo	+ sopivan intiimi tila + helppo luoda kontakti asiakkaisiin + asiakkaille tuttu tila – ahtaat tai muuten haasteelliset tilat – kuuluvuus (asiakkaiden huono kuulo huomioitava)	+ yleisö lähellä taiteilijaa – ahtaat tilat
Asiakasryhmän osallisuus	+ vuorovaikutus + luottamuksen luominen + kannustus + kokonaisvaltainen läsnäolo + joustavuus + selkeät tehtävät ja/tai ohjeistus + asiakkaiden arvostus + toimiva aikataulutus + toiminnan valinta asiakasryhmän mukaan + puheenvuorojen jako – odottelu	+ esitys valitaan asiakasryhmän mukaan + monipuoliset elämykset ja kokemukset + aiheiden ajankohtaisuus ja kiinnostavuus + kuntoutusnäkökulma + yhteinen tekeminen + maksuttomuus – pettymys esiintyjään tai tilaisuuden luonteseen – liian haastava työpaja tai toiminta	+ asiakasryhmän kunnan ja terveydentilan huomiointi + vuorovaikutus + yhdessä nauttiminen + positiivisuus + joustavuus + ohjaajien apu
Yhteistyö	a) Ohjaajat ja taiteilijat b) Taiteilijat ja kulttuuripalvelut c) Ohjaajat ja kulttuuripalvelut	a) + onnistunut yhteistyö + positiivinen palaute + ylittyneet odotukset c) + onnistunut yhteistyö + hyvät kokemukset + oman työn helpottuminen + toiveita otettu huomioon	a) + myönteinen palaute + hyvä ja helppo yhteistyö + työn kokeminen tärkeäksi – passiivisuus b) + tiedonkulku + luottamuksellisuus + hyvä kokonaisuus

